

Investigating the reflection of cultural components in textbooks (Case study: Book of the second secondary Arabic language course in Iran and Egypt)

Article Type: Reserch

Reza tavazoei^{1}, AbdolAhad Gheibi², Faramarz Mirzaei³, Ruhollah Ghorbani⁴*

Abstract

The primary task of all educational systems is to prepare the student's mind for the future in the context of culture. For this reason, researchers and thinkers entered the field of education and considered investing in human intellect to activate educational perspectives as one of the most central processes. However, realizing this vision requires understanding the relationship between education and culture, including components of culture in educational curricula and materials, discovering these components, and highlighting them in the teaching process for students. The aim of this article is to highlight the cultural components as the depth of the content of the curriculum of the book "Arabi, Zaban Qur'an (1)" in the tenth grade in the field of humanities in Iran with its counterpart, the Arabic language book "Let's Get Creative" in the tenth grade of secondary school in Egypt, which is evaluated through Quantitative measure of cultural components. The entire content of the two books is a statistical community in this research. At first, the data is presented in the form of tables and graphs, and then it is analyzed descriptively - analytically. The results showed that the Islamic (45%), social (67%) and religious (15%) contexts in Egyptian textbooks and the Islamic fields (54%), religious (84%) and cultural production (70%) are the most common in Iranian textbooks. These are the Islamic and religious aspects that despite They differ in the number of uses together, on top of the cultural components used in the textbooks above.

Keywords: Education, Culture, Cultural components, Arabic book, Iran, Egypt.

١. PhD graduated in Arabic Language and Literature, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran

2. Professor of Arabic Language and Literature, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran.

3. Professor of Arabic language and literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

4. Educator of Islamic Studies, farhangian University, College of Theology, Hamadan, Iran.

1. Introduction

This article examines the role of culture in language education, particularly through the content analysis of Arabic language textbooks. Language, in addition to being a means of communication, carries cultural, ethical, and worldview concepts of societies. Therefore, language education must take into account the cultural context of the language being taught. The present study compares the content of two Arabic language textbooks, one from Iran and the other from Egypt: the book «*Arabic: The Language of the Qur'an*» (produced in Iran) and «*Al-Lugha al-'Arabiyya: Hayya lil-Ibda'*» (Arabic: Let's Be Creative) (produced in Egypt). The main aim of this research is to compare the cultural content of these two textbooks and assess their impact on teaching culture to students.

2. Research Questions

1. What are the differences in the cultural content between the Arabic language textbooks "*Arabic: The Language of the Qur'an*" and "*Al-Lugha al-'Arabiyya: Hayya lil-Ibda'*"?
2. What are the strengths and weaknesses of the Iranian textbook in comparison to the Egyptian textbook?

3. Literature Review

A large body of research emphasizes the importance of incorporating cultural aspects in foreign language education. Many of these studies argue that language learning is not only about grammar and vocabulary, but it also requires an understanding of the cultural context of the language. Language is not just a tool for communication but also a medium for transferring cultural concepts. According to linguistic anthropologists, words and expressions in languages are influenced by the social and cultural structures of societies. Therefore, language education should simultaneously include cultural education.

4. Theoretical Framework

The relationship between language and culture is a key topic in this research. Culture is broadly defined as the beliefs, customs, rituals, and social behaviors

that are shared among the members of a society. Language, as a communication tool, is closely intertwined with these cultural concepts. According to Edward Tylor's definition, culture is a complex whole consisting of knowledge, belief, art, law, morals, and other capabilities and habits acquired by humans as members of society. Thus, in order to truly understand a language, one must also become familiar with the culture associated with it.

5.Cultural Content in Textbooks

Textbooks, as one of the primary tools for cultural transmission in language classrooms, play a crucial role in raising cultural awareness among language learners. This study examines two Arabic language textbooks produced in two different countries. The Iranian textbook "*Arabic: The Language of the Qur'an*" mainly focuses on religious and ethical concepts, while the Egyptian textbook "*Al-Lugha al-'Arabiyya: Hayya lil-Ibda*" includes a wider range of cultural content, covering social, political, and scientific topics. Each of these textbooks reflects the national and religious identity of the country of origin, transmitting its unique cultural values.

6.Methodology

The study employs a mixed analytical method, incorporating both quantitative and qualitative analysis. In the quantitative part, the number of references to cultural concepts in each textbook is counted, while in the qualitative part, the nature, type, and implications of these references are examined. The analysis of these two textbooks focuses on cultural concepts such as religion, family, society, and national identity.

7.Findings

The findings show that both textbooks contain significant cultural content, but there are important differences in the types and presentation of this content. The Iranian book focuses more on religious and ethical foundations, drawing extensively from Quranic teachings and Islamic ethics to promote religious and moral behavior. In contrast, the Egyptian book presents a broader range of cultural topics. In addition to religious themes, it emphasizes national identity,

scientific progress, social values, and ethical principles, aiming to foster critical thinking among students.

The Iranian textbook "*Arabic: The Language of the Qur'an*" appears to be beneficial for Iranian Muslim students as it strengthens their religious and cultural identity. However, its focus on religious content may limit students' exposure to the diverse cultural aspects of the Arab and Islamic world.

In contrast, the Egyptian textbook "*Al-Lugha al-'Arabiyya: Hayya lil-Ibda*" offers a more comprehensive representation of cultural diversity. By addressing topics such as Egyptian history, prominent figures, and social issues such as social justice and patriotism, this textbook appears to be more effective in broadening students' cultural awareness and enhancing their intercultural perspective.

8. Results

This research emphasizes that in teaching Arabic, language education alone is not sufficient, and cultural aspects must be taught simultaneously. It suggests that incorporating more diverse cultural content can help strengthen the linguistic and cognitive skills of language learners. In today's globalized world, awareness of different cultures is essential for effective communication and a better understanding of others. Therefore, it is recommended that Arabic language textbooks be enriched with a more diverse range of cultural content, enabling students to engage with the rich variety of cultures in the Arab and Islamic world and to become more informed and capable global communicators.

بررسی بازتاب مؤلفه های فرهنگی در کتاب های درسی

(مطالعه موردی: کتاب درس عربی دوره متوسطه دوم ایران و مصر)

نوع مقاله: پژوهشی

رضاتواضعی^۱* عبدالاحد غیبی^۲، فرامرز میرزایی^۳، روح الله قربانی^۴

۱. دانش آموخته دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.

۲. استاد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.

۳. استاد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۴. مربی معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، دانشکده الهیات، همدان، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۰

چکیده

رسالت بنیادی همه نظام های آموزشی، آماده سازی ذهن دانش آموز برای آینده در بستر فرهنگ می باشد. به همین دلیل، محققان و اندیشمندان به عرصه آموزش ورود کرده و سرمایه گذاری در اندیشه بشری برای عملیاتی کردن چشم اندازهای آموزشی را جزو محوری ترین فرایند به شمار می آورند. اما تحقق این چشم انداز مستلزم شناخت رابطه آموزش با فرهنگ، گنجانیدن محتوای فرهنگی در برنامه درسی و مواد آموزشی و در نهایت کشف و برجسته سازی این مؤلفه ها در فرایند آموزش به دانش آموزان است. هدف از این جستار، برجسته سازی مؤلفه های فرهنگی به عنوان محتوای پنهان درسی کتاب «عربی، زبان قرآن (۱)» پایه دهم رشته علوم انسانی ایران است که با همتای خود، کتاب اللغة العربية «هیئاً للإبداع» دهم متوسطه کشور مصر با سنجه کمیّت مورد ارزیابی قرار می گیرند تا میزان بازتاب این مؤلفه ها در محتوای کتاب درسی داخلی احصاء، و نقاط قوت و ضعف آن در مقایسه با همتای مصری، مورد نقد و بررسی قرار گیرد. کل محتوای دو کتاب به عنوان جامعه آماری در این پژوهش است که در ابتدا، داده ها در قالب جدول و نمودار ارائه و در ادامه بصورت توصیفی-تحلیلی مورد کنکاش قرار می گیرند. نتایج نشان می دهد که، زمینه های اسلامی (۴۵٪)، اجتماعی (۶۷٪) و دینی (۱۵٪) در کتاب درسی مصر و زمینه های اسلامی (۵۴٪)، دینی (۸۴٪) و صنایع فرهنگی (۷۰٪) در کتاب درسی ایران بیشترین فراوانی را داشته و این جنبه های اسلامی و دینی

است که علی‌رغم تفاوت در دفعات کاربرد، بصورت مشترک در صدر محتوای فرهنگی به کار رفته در کتاب‌های درسی فوق می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: آموزش، مؤلفه‌های فرهنگی، کتاب درسی عربی، ایران، مصر.

مقدمه

تمرکز روی کارکرد ارتباطی زبان، جنبه پنهان زبان یعنی فرهنگ را که اهمیت آن به مراتب فراتر از نقش ارتباطی است، مورد غفلت قرار داده است. زبان «ظرفی برای فرهنگ، ابزار تفکر، وسیله بیان، حلقه پیوند، ارتباطات و درک متقابل است» (غرارة، ۲۰۱۵: ۲۴). زبان، گنجینه‌ای ارزشمند از فرهنگ یک ملت است. این گنجینه، مملو از مفاهیم، ارزش‌ها، باورها و شیوه‌های زندگی است که در طول تاریخ شکل گرفته و از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است. بنابراین، «زبان و فرهنگ دو روی سکه هستند که پهلو به پهلو به جلو می‌روند و از اولین درسی که دانش‌آموز (فراگیر) ارتباط خود را با زبان آغاز می‌کند، مفاهیم فرهنگی خاصی را دریافت می‌کند» (احمد یوسف، ۲۰۱۰: ۲۲). فرهنگ بخش مکملی از تأثیر متقابل زبان و تفکر است و الگوهای فرهنگی، آداب و رسوم و جهان‌بینی‌هایی که مشخصه‌های فرهنگی دارند، در زبان نمود می‌یابند. داگلاس براون^۳، نظریه‌پرداز "اصول یادگیری و آموزش زبان"، معتقد است، زبان بخشی از فرهنگ و فرهنگ بخشی از زبان است. این دو به گونه‌ای درهم تنیده‌اند که نمی‌توان آن‌ها را از یکدیگر جدا کرد؛ به عبارتی، فرهنگ و زبان جدانشدنی هستند (داگلاس براون، ۲۰۱۱: ۱۹۴). رابطه زبان و فرهنگ یک رابطه متقابل و تعاملی است، زیرا زبان از یک طرف تحت تأثیر تحولات جامعه است و از طرف دیگر بر واقعیت اجتماعی تأثیر می‌گذارد. یوجین‌ناید^۴ معتقد است، «زبان و فرهنگ دو نظام نمادین هستند. هر آنچه در زبان می‌گوییم، معنایی اشاره‌ای (designative) اجتماعی، صریح یا ضمنی دارد. به دیگر

^۳- Douglas-B

^۴- Eugene-N

سخن، هر صورت زبانی معنایی دارد، اما معنایی دیگر را نیز تداعی می‌کند که به فرهنگ وابسته است و فرهنگ بسیار گسترده‌تر از زبان است» (رستم بیک تفرشی، رضانی‌واسوکلائی، ۱۳۹۱: ۱۹) و دانستن معانی این کلمات و ساختار جملات بدون فهم معانی و بار فرهنگی در بافت محتوایی، دانشی ناقص می‌نماید. حل مسائل مربوط به زبان و فرهنگ، به بهینه‌سازی فرایند آموزش و تحقق چشم‌انداز آموزش می‌انجامد. آموزش نیز به عنوان کارکرد اصلی زبان، بر پایه‌های فرهنگی استوار است. آموزش، سنگ بنای ساخت، شکل‌دهی و تهذیب شخصیت انسان می‌باشد. تحقق آموزش با کیفیت و پیشرو، به همراه شایستگی ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی که بتوان نظام آموزشی را به آن محول کرد، نیازمند نگاهی برنامه محور است که جهت‌گیری نظام آموزشی را پشتیبانی و تأیید کند (بامشوس، ۱۹۹۰: ۲۴۲). از آنجایی که کم‌لایت و کیفیت اطلاعاتی که به دانش‌آموزان داده می‌شود، بوسیله کتاب درسی تعیین می‌گردد، بنابراین «سنگ بنای موفقیت برنامه‌های درسی، تدوین و تألیف کتاب‌های درسی است که، برنامه‌های آموزشی را به موضوع و محتوای آموزشی مناسب تبدیل کند» (همان: ۲۴۳). به دیگر سخن، کتاب درسی جوهر فرآیند آموزشی به شمار می‌رود که نمی‌توان در آن تردید کرد، چرا که کتاب درسی حاوی مطالبی است که قرار است دانش‌آموزان را در رسیدن به اهداف برنامه درسی تعریف شده، قادر سازد (راجا، ۲۰۱۴: ۳۵۴-۳۵۵). در حقیقت کتاب‌درسی، وجه کاربردی برنامه آموزش، و حلقه پیوند بین دانش آموز و جامعه است.

تلاش برای برجسته‌سازی مؤلفه‌های فرهنگ به عنوان محتوای پنهان درسی با هدف تقویت شایستگی فرهنگی دانش‌آموزان و در ادامه، درج تدریجی الگوهای استاندارد فرهنگی در کتاب‌های درسی عربی متوسطه دوم، هدفی غایی است که در این جستار دنبال می‌شود. از این رو مسأله این مقاله، برجسته‌سازی مؤلفه‌های فرهنگ در محتوای کتاب درسی «عربی، زبان قرآن» (۱) رشته علوم انسانی می‌باشد که بصورت ارزیابانه با نمونه مشابه، اللغة العربية «هیئاً للإبداع» کشور مصر، - با لحاظ کردن اهداف پیشگفتار این دو کتاب درسی - مورد مقایسه قرار گرفته و میزان بازتاب مؤلفه‌های فرهنگی و نقاط قوت و ضعف در کتاب درسی داخلی نقد و بررسی خواهد شد. بی شک ایران و مصر از دیرباز به عنوان دو ابر قدرت فرهنگی در تاریخ مطرح بوده‌اند که در دوره

هخامنشی پیوند عمیقی داشتند که این ارتباط، با حیات نوین اسلامی و قرون اولیه اسلام ادامه یافت و باعث شکل‌گیری اشتراکات اجتماعی و فرهنگی زیر چتر اسلامی گردید (نصیری، ۱۳۸۶: ۷۹). این تعامل و پیوند عمیق سیاسی و اجتماعی دو امپراتوری باستانی و اشتراکات سیاسی و فرهنگی اسلامی، نویسندگان را بر آن داشت، تا کتاب درسی عربی داخلی را با نمونه مشابه مصری مورد بررسی قرار داده و گذشته از بیان میزان بازتاب فرهنگ و مؤلفه‌های آن، نقاط قوت و ضعف احتمالی آن را در مقایسه با نمونه مشابه بررسی نمایند. به نظر نویسندگان، یکی از راه‌های تقویت و بروزرسانی و کارآمدی کتاب‌های درسی، نقد و بررسی ارزیابانه آن‌ها با کتاب‌های درسی سیستم-های آموزشی است که شباهت‌هایی از جنبه‌های فرهنگی و دینی دارند و چه بسا از این گذر، نقاط ضعف و حتی قوت در کوتاه مدت شناسایی و اصلاح و یا تقویت گردد. این رویکرد نوین در تحلیل کتاب درسی، در نوع خود، نگاهی متفاوت است که به مهمترین بخش محتوا؛ یعنی فرهنگ پرداخته است که اهمیت این مقاله را دو چندان می‌کند. بر این اساس، سوالات این پژوهش از این قرار است:

۱- چه میزان مؤلفه‌های فرهنگ در کتاب درسی داخلی در مقایسه با کتاب مصری بازتاب داشته است؟

۲- نقاط قوت و ضعف کتاب «عربی، زبان قرآن» (۱) در این ارزیابی تطبیقی با کتاب اللغة العربية «هیباً للإبداع» کدام است؟

پیشینه تحقیق

پژوهش‌ها و مقالات متعدد داخلی و خارجی در حوزه فرهنگ انجام گرفته است که به جز اندک، بسیاری از این مقالات به فراگیران زبان دوم (عربی و انگلیسی) آن هم بسیار محدود، منحصر شده است. از جمله مقالات خارجی، «درجة توافق كتب اللغة العربية للمرحلة الأساسية في الأردن وأمناط الثقافة الأردنية من وجهة نظر معلمي اللغة العربية أنفسهم» سامی محمد هزایمه که در مجله پژوهش-های العلوم التربوية جلد ۴۴، شماره ۴، سال ۲۰۱۷ چاپ شده است. در این مقاله به میزان توافق فرهنگ اردن و بازتاب آن در کتاب‌های عربی در قالب پرسشنامه ۶۳ سوالی بین ۱۷۵ نفر از معلمان

درس عربی پرداخته شده است. مقاله «التوزيع الإجتماعی للتعليم وتشكيل الهوية الثقافية» دعاء محمد أحمد ابراهيم که در مجله آموزشی دانشگاه اسکندریه مصر شماره ۴، جلد ۲، سال ۲۰۱۷ به چاپ رسیده است. این مقاله به نظریه های دو مکتب، کارکردگرایی و انتقادی در حیطه آموزش پرداخته و نوع نگاه هر یک به آموزش و فرهنگ را بیان کرده و سر آخر به نقد محیط های آموزش مصر با بیان جنبه های مثبت و منفی مدارس متنوع پرداخته است. اما مقالات داخلی علی رغم کاستی ها نسبت به مقالات مشابه خارجی، اندکی کیفی تر هستند. از جمله این مقالات، مقاله «توانش بین فرهنگی در آموزش زبان خارجی، چالش یا ضرورت» سارا نظری و محمود نظری که در پژوهش های زبان شناختی در زبان های خارجی دوره ۱، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۰ به چاپ رسیده است. در این مقاله به انواع مهارت های توانش بین فرهنگی اشاره شده است و با تعریف توانش بین فرهنگی، به ضرورت آن در آموزش زبان خارجی پرداخته شده است. نظر نویسندگان در این مقاله بر این نکته متمرکز است که الزاماً توانش بین فرهنگی در کلاس های زبان، آموزش داده شود. مقاله «بررسی نقش فرهنگ در ارتباطات میان فرهنگی» از حسن یوسف زاده اربط است که در مجله معرفت فرهنگی اجتماعی سال هفتم، شماره چهارم، پیاپی ۲۸، پاییز ۱۳۹۵ به چاپ رسیده است. این مقاله به جایگاه فرهنگ و ارتباطات فرهنگی و توانش فرهنگی و میان فرهنگی پرداخته است و نقش آنها را کلیدی می داند. مقاله «تجلیات الثقافة فی کتب تعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها» دانش محمدی و سکینه زارع نژاد، چاپ شده در مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، عدد ۸۵، پاییز ۱۳۹۷. این مقاله اشاره دارد که، شیوه های نوین آموزش زبان، مبتنی بر شناخت زمینه فرهنگی است و در ادامه به بررسی کمی ۴ کتاب (العربية للعالم، اللغة العربية، الطريقة السهلة، گفت و گو) پرداخته است و نتیجه گیری کرده است که در کتاب سعودی (العربية للعالم)، فرهنگ عربی و فرهنگ بین المللی بصورت متناسب و متعادل به کار رفته است و در سه کتاب ایرانی، تنها به فرهنگ اسلامی و شیعی و برخی چشم اندازهای اسلامی توجه شده و تقریباً به فرهنگ های غیردینی عربی و بین المللی پرداخته نشده است. مقاله «تعليم اللغة العربية في ضوء التداولية والخطاب الثقافي» سعداله همایونی چاپ شده در مجله «دراسات في تعليم اللغة العربية وتعلمها» سال سوم، عدد سوم، پاییز و

زمستان ۱۳۹۶. در این مقاله به آموزش زبان کاربردی و گفتمان فرهنگی پرداخته شده و نویسنده معتقد است که آموزش زبان یعنی، آموزش فکر و فرهنگ و اینکه موفقیت در آموزش زبان، در گرو آموزش فرهنگ است. اما موضوع مقاله حاضر که در دو کتاب درسی کشور مصر اللغة العربية «هياً للإبداع» به عربی، زبان مادری کشور مصر و دیگری «عربی، زبان قرآن» (۱) زبان خارجی برای ایرانیان بررسی می‌شود، از چند بُعد حائز اهمیت است، اول اینکه این مقاله همسو با مقالات فوق، به موضوع فرهنگ و آموزش پرداخته است با این تفاوت که آموزش فرهنگ را نه تنها منحصر در آموزش فراگیران زبان (خارجی و دوم) نکرده بلکه، جزو اصل اساسی دانسته است که باید در برنامه‌ریزی درسی در قالب محتوای فرهنگی به دانش‌آموزان مدارس در جهت شناخت و نگرش مدنی برای نقش‌پذیری در کسوت شهروند، آموزش داده شود و نیز آموزش تعاملات فرهنگی در موقعیت‌های احتمالی تعاملات فرهنگی، با حفظ فرهنگ بومی، در محتوای کتاب‌های درسی ملی کشور اتفاق بیفتد. ویژگی دیگر این پژوهش در مقایسه با مقالات انجام گرفته، این است که تمام ابعاد بصورت جزء به جزء در کتاب درسی داخلی بررسی و با مورد مشابه خارجی مقایسه شده است. با این ویژگی‌ها، به نظر می‌رسد این مقاله در نوع خود جدید باشد.

ادبیات نظری پژوهش

فرهنگ و زبان

مفهوم فرهنگ، پیچیدگی‌های بسیاری دارد و ارائه تعریفی جامع و واحد برای آن کار ساده‌ای نیست. به گفته "سایمون ماندی"، فرهنگ «یکی از شخصی‌ترین، پراکندترین و در عین حال سیاسی‌ترین مقولات به شمار می‌رود» (گوردن و همکاران، ۱۳۸۱: ۸۲). با وجود یک قرن تلاش برای تعریف فرهنگ تا دهه ۱۹۹۰م، هیچ توافقی بین انسان‌شناسان در مورد ماهیت آن شکل نگرفت (بکای، ۲۰۱۶: ۳۴) تا اینکه قرن ۱۹م اتفاق نظری درباره مفهوم فرهنگ بین انسان‌شناسان و اندیشمندان شکل گرفت و انسان‌شناس مشهور بریتانیایی ادوارد تیلور (۱۷۲۹م)^۵ برای اولین بار فرهنگ را این -

⁵-Tailor-E

گونه تعریف کرد، «کلیت درهم تافته ای شامل دانش، دین، هنر، اخلاقیات، آداب و رسوم و هرگونه توانایی و عادت و قابلیت های مادی است که آدمی همچون هموندی از جامعه بدست می آورد» (السید، ۱۹۹۹: ۸). در ادامه تایلور سال ۱۸۷۱م در کتاب فرهنگ بدوی (Culture primitive) تعریفی جامع و مانع از فرهنگ ارائه می دهد، که شامل معارف، معتقدات، هنرها، صنایع، فنون، اخلاق، قوانین، سنن، و بالاخره تمام عادات و رفتار و ضوابطی است که فرد به عنوان عضو جامعه، از جامعه خود فرا می گیرد و در برابر آن جامعه وظایف و تعهداتی را بر عهده دارد (روح الامینی، ۱۲۹۴: ۱۷-۱۸). این خاصیت فراگیری و سیالی که فرهنگ دارد، رالف لنتون^۶، از آن به ایده انتقال فرهنگ از نسلی به نسل دیگر تعبیر کرد که انسان شناسان از آن به عنوان "میراث اجتماعی" یاد می کنند؛ و در ادامه لوی اشتراوس (۱۸۲۹)^۷ در تعریف فرهنگ، آن را "سنت کلی اجتماعی" نامید، یعنی روش و شیوه زندگی که فرد از جامعه خود ترسیم می کند (غراره، ۲۰۱۵: ۱۸). برانیسلاو مالینوفسکی (۱۹۴۲)^۸، بنیانگذار انسان شناسی، فرهنگ را از جمله مهارت های میراثی دانسته است که شامل مهارت های وراثتی، اشیاء، روش ها یا فرایندهای هنری، ایده ها، عادات، ارزش ها می باشد و کلمه «عادت ها» که مالینوفسکی به آنها اشاره کرد، از فضای بیولوژی خارج و به حوزه مطالعات اجتماعی راه پیدا می کند (یوسف، ۲۰۱۲: ۱۳).

از نظر انسان شناسانی چون فرانتس بوئاس^۹ (۱۹۴۲) و ادوارد ساپیر^{۱۰} (۱۹۳۹)، مطالعه تاثیر زبان بر اندیشه یک قوم و جهان بینی آن، اهمیت بیش تری از پژوهش بر اشکال و قواعد زبان دارد (گرچی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۸۷)؛ دیدگاهی که توسط انسان شناسانی چون لوی استروس^{۱۱}، زمینه های زبان شناسی زبان، به قضایای انسان شناختی بسط داده شد به گونه ای که از نظر آن ها، زبان یک امر فرهنگی است که از طریق آموزش انتقال می یابد (همان: ۱۹۰). بخش زیادی از صورت های کلامی ما

⁶- Linton-R

⁷- Strauss-L

⁹- Malinowski-B

⁹- Franz Uri -B

¹⁰- Edward -S

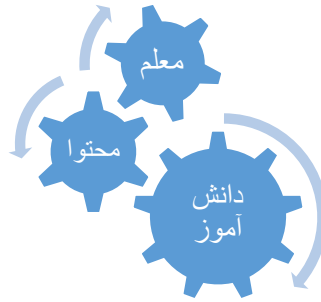
¹¹- Lévi-Strauss-C

بصورت تنگاتنگ، با رفتار اجتماعی ما در ارتباط است به گونه‌ای که در بسیاری از موارد، می‌توان از طریق موقعیت اجتماعی تعیین شده‌ای که بخش کلامی جزئی از آن محسوب می‌شود، شکل - گیری یک واحد کلامی با قدرت غیر کلامی را پیش‌بینی کرد (لاینز، ۱۹۸۷: ۲۲۷). در این بین، فرهنگ در تعیین معنای کلمه، تأثیر مستقیمی دارد؛ به گونه‌ای که بافت فرهنگی - بطور مثال - باعث شد، کلمه «عامل» در عصر جاهلی به کسی که با دستان خود کار می‌کند، اشاره کند و همین کلمه در عصر اسلامی، به معنی حاکم منصوب شده از جانب خلیفه در منطقه‌ای باشد؛ همچنان که در دوره عباسیان و با پیدایش علم کلام، معنی دلیل و انگیزه را داشته‌است و در عصر جدید، این کلمه، شامل تمامی معانی فوق باشد (همایونی، ۱۳۹۶: ۵۱). بنابراین زبان، فرهنگ خاص خود را دارد و پذیرش هر حقیقتی غیر از این ما را در برابر حجم انبوهی از کلمات و ترکیب‌هایی قرار می‌دهد که آموزش آن منحصر به گفتن و نوشتن؛ بدون درک واقعی یا عدم درک درست انواع معانی یا احساسی که در آن فضا و موقعیت ایجاد شده، می‌شود (المصری، ۲۰۱۳: ۱۳). واقعیت این است که زبان فقط می‌تواند یک دستاورد فرهنگی از محیطی باشد که فرد در آنجا تولد یافته و زیسته است، از این روی، واقعیت وجودی زبان، موجودی زنده می‌نماید که توسط رویدادهای اجتماعی تغذیه شده و تحت تأثیر عواملی چون توسعه تاریخی است (رهبان، ۲۰۱۶: ۲۵۹) و از طرفی، فرهنگ نیز بیانگر همه ارزش‌های مادی و معنوی و وسیله‌ای برای ایجاد، استفاده و انتقال آن‌ها در طول تاریخ جامعه است که توسعه آن با توالی سیستم‌های اقتصادی و اجتماعی مشخص می‌شود (زداد، ۲۰۱۲: ۲۶). بنابراین، زبان به عنوان پدیده فرهنگی، همیشه بازتابی از وضعیت جامعه و تصویر قهقرایی یا توسعه یافتگی و پیشرفت یا سقوط آن است.

محتوای فرهنگی و استانداردها

برنامه درسی، هسته مرکزی تربیت را شکل می‌دهد و مؤثرترین وسیله جهت هدایت رشد همه جانبه افراد و تغییر در نگرش‌ها و رفتارها است. در ادبیات برنامه‌ریزی درسی، به شاخص‌ها و ملاک‌های مختلفی برای انتخاب محتوای آموزشی اشاره شده‌است. از آنجایی که، «برنامه درسی هر کشوری در بسترهای فکری و اجتماعی همان جامعه شکل می‌گیرد» (قاسی، ۲۰۱۶: ۲۱۴)،

گنجینه های اجتماعی به خصوص فرهنگ، به سیستم آموزشی و هسته برنامه درسی راه می یابند. این ماهیت انتقالی فرهنگ از یک سو و خاصیت جدایی ناپذیر آن از بافت جامعه، باعث شده است که تمرکز، برجسته سازی و آموزش فرهنگ در کتاب های درسی، جزو ضروریاتی باشند که می بایست دانش آموزان برای درک معنای ارزش ها، شناخت آداب و رسوم و سنت های رایج به کمک زبان کتاب، آموزش داده شوند و با آن ارتباط برقرار کنند. نخستین گام برای تحقق هدف های آموزشی، انتخاب محتوای آموزشی مناسب و مطلوب است (سفی، اثناء، ۱۴۰۲: ۱۰). از نظر اصطلاحی، محتوا، مجموعه حقایق، معیارها، ارزش ها، دانش ها، مهارت ها و تجربیات متغیر انسانی وابسته به تغییرات زمان و مکان و نیازهای افرادی است که فراگیر با آنها ارتباط گرفته و برای رسیدن به اهداف آموزشی مورد نظر خود، با آنها تعامل برقرار می کند (جمیله، ۲۰۰۱: ۲۹). آموزش، آموختن محتوا به دانش آموز است. بعد محتوایی اصلی ترین بعد تحلیل محتوای کتاب درسی است و بیشترین مطالعات انجام شده در زمینه تحلیل محتوای کتاب درسی نیز مربوط به این بعد است (همان: ۷). در این بین، محتوای فرهنگی یک متن، «جنبه دوم [پنهان] محتوای زبانی است که از یک سو فرهنگ مادی را منعکس می کند؛ همچنان که نشان دهنده فرهنگ معنوی نیز هست. متن یک شبکه درهم-تئیده از عناصر فرهنگی است که منعکس کننده جهت گیری های فرهنگی نویسنده و ویژگی های کلی محیط اجتماعی است که سیستم آموزش را در بر می گیرد» (احمدطعمیه، ۱۹۸۸: ۲۲). در نتیجه، برای رسیدن به متن پنهان (محتوای فرهنگی)، باید مفاهیم و محتویات توسعه یابند چرا که این مفاهیم و محتویات با معانی، اطلاعات، دانش و ایده هایی که برآیندی از مواد آموزشی است، بصورت مستقیم در ارتباط هستند (زدادره، ۲۰۱۲: ۶۹). علی رغم دشواری گنجاندن مفاهیم فرهنگی در کتاب های آموزشی، امری اجتناب ناپذیر می نماید، که بنابر قول عبدالسلام اولین وظیفه معلم این است که، « باید به عنوان یک عنصر اجباری در فرایند آموزش، به مستندات فرهنگی ورود کرده و آموزش محتوای فرهنگی را با واژگان ادغام کند» (همان: ۷۰). محتوای [پنهان]، در جریان یاددهی-یادگیری، حلقه اتصال بین معلم و دانش آموز به شمار می رود.

روش شناسی پژوهش

روش پژوهش در این جستار، تحلیلی تلفیقی از کمی و کیفی است. در بخش کمی، به میزان عددی کاربرد اجزاء ثانوی زمینه‌های اجتماعی، واژه و اصطلاحات اسلامی، تاریخی، مناسبت‌ها، صنایع، دینی، روزمرگی و زندگی نوین فرهنگ پرداخته شده‌است و در بخش کیفی، اجزاء ثانوی هر بخش از این زمینه‌ها، مورد تبیین و تحلیل قرار گرفته‌است. جامعه آماری، دو کتاب عربی، زبان قرآن (۱) رشته ادبیات و علوم انسانی ایران و اللغة العربية «هیئاً للإبداع» الصف الأول الثانوی کشور مصر است و نمونه آماری کل محتوای هر دو کتاب فوق می‌باشد. ابزارهای گردآوری اطلاعات شامل استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای (جستجوی اسناد و مقاله‌ها) است.

یافته‌های پژوهش

بررسی تطبیقی

کتاب‌های درسی به خاطر اهمیت زیادی که در تعیین محتوا و خط مشی آموزشی دارند، کانون توجه دست‌اندرکاران آموزش و پرورش می‌باشند و به عنوان پدیده آموزشی، از این جهت که بر اساس چارچوب و چشم‌انداز وزارت آموزش و پرورش و طراحان و برنامه‌ریزان آموزشی، با هدف تعمیق و تحکیم فراگیر تدوین می‌شوند، بر پایه نظام فکری متمرکز و اصول سازماندهی محتوا تألیف می‌گردند که در بردارنده گنجینه‌های فرهنگی، ارزشی، هویتی و ملی هستند که منطق یادگیری (تسهیل، تعمیق و تحکیم) در آن‌ها، سخت مورد توجه قرار می‌گیرد. بر همین پایه، کتاب درسی، اصلی‌ترین ابزار نظام یاددهی- یادگیری به شمار می‌رود. تحلیل و مطالعه محتوای کتاب

درسی به تصمیم سازان، دست اندرکاران و برنامه ریزان کمک می کند تا در هنگام تدوین کتاب های درسی تصمیمات درستی بگیرند، طوری که تا جای ممکن نواقص و کاستی ها به کمترین میزان برسد (سیفی، آشتاء، ۱۴۰۲: ۷). محتویات این کتاب ها جزو محتوای پر اهمیت تلقی می شوند که اگر محتویات سطحی (روساخت) و عمیق (ژرف ساخت) آن درست انتقال داده شوند، هدف گذاری های آموزشی و بالطبع پرورشی در کوتاه مدت و بلند مدت تحقق خواهد یافت و هزینه برای پیشرفت کم خواهد شد. کتاب های «عربی، زبان قرآن» (۱) ایران و اللغة العربية «هیباً للإبداع» مصر، به عنوان جامعه آماری در این جستار، از این نظر که منعکس کننده جنبه کاربردی برنامه درسی آموزشی هستند و از طرفی بر خلاف کتاب های دانشگاهی، مسئولیت تدوین و تألیف کتاب های درسی طبق قانون مصوب ۱۳۴۶ مجلس شورا ماده ۵، بر عهده "سازمان کتاب های درسی ایران" می باشد، در نتیجه، کتاب درسی محصول خرد جمعی است که مؤلفان آن ملزم هستند در تدوین آن، در کنار محتوای علمی، محتواهای اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را با تمام اجزاء ثانوی (هویت، ارزش ها، اعتقادات...) بصورت سازمان یافته در تألیف رعایت کنند که با این ویژگی، خاصیت دینامیکی، پویا و کاربردی خواهند یافت که از این منظر، کتاب های درسی جزو ابزار آموزشی فرهنگی به شمار می روند و به عقیده هوگارت^{۱۰}، «.. در حد اعلا، معانی را درون فرهنگ ها تجسم می بخشند؛ سرشت جوامع و تجربیات انسانی درون جوامع را به نحوی هوشمندانه و شفاف، واکاوی و بازآفرینی می کنند...» (محمدی، ۱۳۹۶: ۵۰).

بر اساس مقدمه کتاب درسی اللغة العربية «هیباً للإبداع»، سال اول متوسطه دوم، گنجینه های انسانی، ارزش ها، هویت مصری، مهارت های ارتباطی و تفکر انتقادی جزو محتوای این کتاب می باشد که در کنار آموزش مهارت های چهارگانه (شنیدن، گفتن، خواندن، نوشتن)، تحکیم وطن دوستی و افتخار به آن و تعمیق ارزش های اصیل و مبانی ریشه دار، جزو اهداف زیربنایی و چشم انداز غایی کتاب شمرده شده است. «قیّم عربیّة»، «التّسامح والسّلام» و «العلم والأخلاق» سه بخش

10- Hoggart-R

اصلى كتاب هستند كه، ارزش‌هاى فردى- خانوادگى همچون (سازگارى، قناعت و از- خودگذشتگى)، اجتماعى (همنوع دوستى، حسن رفتار سازش ..) و علمى (پشتكار، مشاركت، اعتماد به نفس) جزو محتواهاى فرهنگى براى دانش‌آموزان در نظر گرفته شده است. در مقابل، كتاب «عربى، زبان قرآن» (١) براساس اسناد «بالادستى» و «برنامه درسى ملى»، در هشت درس با موضوعات، «ذاك هو الله»، «إنكم مسؤولون»، «مطر السمك»، «التعائش السلمى»، «هذا خلق الله»، «المعالم الخلابة»، «صناعة النفط»، «يا من فى البحر عجائبه» تدوين شده است. همانطور كه در بخش مقدمه آمده است، زمينه‌هاى فرهنگى در قالب تصاویر، عبارات و محتوا در کنار پرورش مهارت زبانى با هدف فهم متون قرآنى و دینى، جزو اهداف ذكر شده است. اکنون در این بخش با فاکتور گرفتن بخش مادى (محسوسات) فرهنگى، به بخش غیرمادى (نامحسوسات) فرهنگى، آداب و رسوم، اعتقادات، اخلاقیات، باورها، آثار ادبى و هنرى، فکرى و دانستنى‌هاى عامه (فولكلور) و غیره... پرداخته شده است و مؤلفه‌هاى محتوای فرهنگى و نیز اجزاء ثانوى هر بخش از آن‌ها (در ستون سوم جداول)، در دو كتاب درسى پایه دهم متوسطه دوم، «عربى، زبان قرآن» (١) رشته علوم انسانی ایران و اللغة العربية «هياً للإبداع» مصر و میزان حضور محتوای فرهنگى هر يك مورد بررسى قرار گرفته و به ترتيب موضوعات اجتماعى، اسلامى، تاريخى، مناسبات، توليدات فرهنگى، دینى، زندگى روزمره و زندگى نوین به عنوان زمينه‌هاى فرهنگى، مورد بررسى قرار خواهند گرفت و اجزاء ثانوى هر يك از زمينه‌هاى فوق نیز بصورت مجزا در قالب جداول و نمودار آماری نشان داده و مورد تحليل قرار مى‌گیرند.

١-زمينه اجتماعى فرهنگ

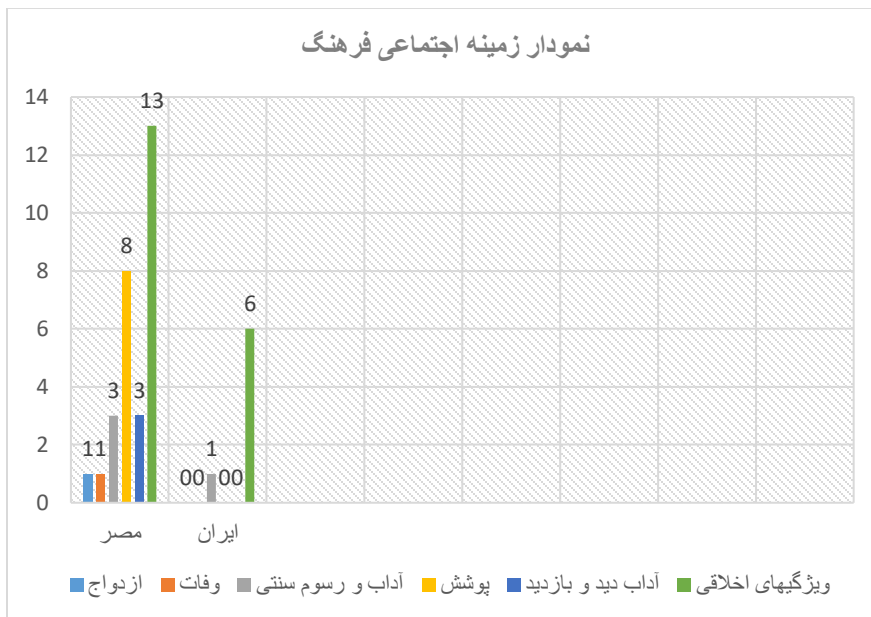
عربى زبان قرآن (١) رشته ادبیات و علوم انسانی		اللغة العربية «هياً للإبداع» الصف الأول الثانوى		زمينه‌هاى اجتماعى	مجموعه
-	١	ازدواج			
-	١	وفات			
١	٣	آداب و رسوم سنتى و دینى			

بررسی بازتاب مؤلفه های فرهنگی در کتاب های درسی (مطالعه موردی: کتاب درس... رضا تواضعی*،

-	۸	پوشش	
-	۳	آداب دید و بازدید	
۶	۱۳	ویژگی اخلاقی	
۷	۳۱	مجموع	

کتاب اللغة العربية «هياً للإبداع» در سه بخش و هر بخش با سه موضوع تنظیم شده است. بخش اول، با موضوع «قیم عربیة»، شامل موضوعات، مکارم الأخلاق وحاتم الطائی، شباب تُسامی للغلا و «قیم الحیاة الزوجیة» لأمامة بنت الحارث است. این بخش، شامل تمامی عناوین فرعی زمینه های اجتماعی فرهنگ (اخلاق، آداب و رسوم، پوشش، آداب دید و بازدید و...) در قالبی از متون نثر و نظم و تصاویر است. همنون دوستی، نسبت قوم و خویش، بخشش و شجاعت، وفاداری و صبر، عفت و جوانمردی، کمک به درماندگان از جمله ویژگی های خاص اعراب (بادیه نشین) است که در ابتدا بخش اول کتاب شمرده شده و محتوای این بخش نیز حول محور آن ها است. آداب مهمان نوازی با تمام مأكولات و مشروبات، ازدواج با همه رسم و رسوم و پوشش لباس های نو و زیورآلات مخصوص تازه عروس و خانواده و اقوام، در قالبی مصور و هنرمحور از زندگی اعراب بدوی، حامل محتوای فرهنگی است که قبل از ورود به متون درسی با هدف به چالش کشیدن ذهن دانش آموزان طراحی شده و با عنوان «نشاط ما قبل القراءة»، از آن ها می خواهد که با نگاه به این تصاویر عنوان درس را حدس بزنند. این نوع آموزش های هنری دارای ویژگی هایی هستند که در صورت توجه می توانند به ایجاد و افزایش خلاقیت دانش آموزان بیانجامند. هنری که به اعتقاد گوئتز^{۱۳} ابزاری برای تحریک قوه تخیل و برانگیختن افراد به تفکر و تخیل که سبب ایجاد شرایط مناسب برای بروز خلاقیت و قوه ابتکار در دانش آموزان می شود. (دلخמוש و احمدی مبارکه، ۲۰۲۳: ۷۰)

برخی از سنت‌ها، مراسم و آداب و رسوم ایرانی شامل، گردهمایی‌های باستانی (نوروز)، اسطوره‌ای و فصلی (تیرگان، مهرگان، چهارشنبه‌سوری و یلدا..)، گردهمایی‌های مذهبی (تاسوعا و عاشورا پیاده‌روی اربعین، مناسبت‌های ولادت و شهادت بزرگان دین..)، گردهمایی‌های ملی و دولتی (۲۲ بهمن و..)، گردهمایی‌های خانوادگی (دورهم نشینی و مهمانی و..) و گردهمایی‌های منطقه‌ای و برخی سنت‌های همچون، نوپوشی، پیراستگی، نظافت و خانه‌تکانی، خریدهای نوروزی، کاشتن سبزه و چیدن سفره هفت‌سین، پنجشنبه‌آخرسال و.. جزو سنت‌ها و آداب و رسوم اجتماعی کشور ایران هستند که می‌توان به آن‌ها اشاره کرد. با این وجود در کتاب «عربی، زبان قرآن» (۱)، به هیچ یک از موارد فوق جز یک مورد و آن هم در قالب تصویری از بارگاه امام علی (علیه السلام) در صفحه ۵ کتاب، اشاره نشده است. از ویژگی‌های اخلاقی بارزی که اشاره شده است، مسئولیت-پذیری/وظیفه‌شناسی (عنوان درس دوم: التعایش السلمی)، آداب گفتگو و احترام (بخش حوار: السلام علیکم، عفواً، علی عینی، شکرًا.. همزیستی و مدارا با مردم (اعتصموا بحبل الله جميعاً.. لا إكراه فی الدین..)، مهربانی و صداقت در رفتار (حسنُ الأدبِ یستزُ قبحُ النسبِ) است. اخلاق (شجاعت، وفاداری و صبر، عفت و جوانمردی..)، آداب و رسوم، پوشش، آداب دید و بازدید و.. جزو زمینه-های اجتماعی فرهنگ هستند که با توجه به داده‌ها، تعداد کاربرد هر یک از گویه‌ها در کتاب‌های درسی مصر و ایران در این بخش، مورد بررسی قرار گرفت. کتاب مصر با کاربرد ۳۱ گویه در مقایسه با ۷ گویه کتاب ایران، با فاصله زیادی در صدر قرار دارد. از آنجایی که بسیاری از اندیشمندان چون "دیوئی" اجتماع، فرهنگ و تعلیم و تربیت را حوزه‌های مجزا از هم ندانسته و این مقوله‌ها را در امتداد هم معنا می‌کنند و ادامه حیات اجتماعی و فرهنگی را در گرو تعلیم و تربیت می‌دانند (جمعگی، ۱۳۹۰)، بنابراین با توجه به داده‌های فوق، محتوای کتاب درسی داخلی در مقایسه با هم‌تای خود، قابلیت رشد و توسعه اجتماعی مطلوب دانش‌آموزان را ندارد.

۲- زمینه واژه و اصطلاحات اسلامی فرهنگ

عربی زبان قرآن (۱) رشته ادبیات و علوم انسانی		اللغة العربية «هياً للإبداع» الصف الأول الثانوی		اسمها	اسلامی
۴	۶	کشورهای اسلامی			
۲۹	۳	شهرهای اسلامی			
۳۶	۹	پیامبر	صالحان		
۲۲	۳	امامان			
-	۵	صحابه			
۲	۲	دانشمندان			
۶	۳۲	ادبا			
۲	۱	سیاسی			
۶۴	۷۷	امثال و حکم و سخنان نغز			

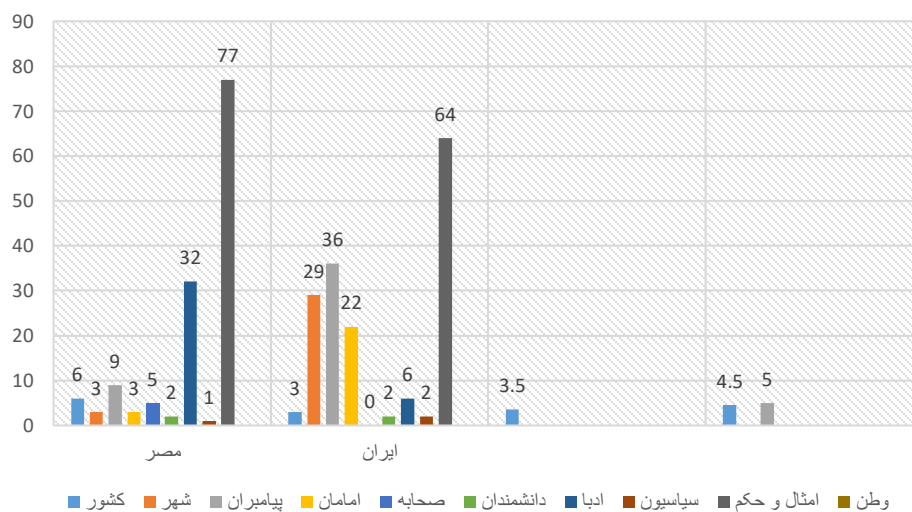
٢	-	وطن		
١٦٧	١٣٨	مجموع		

نقش دین در زمینه اجتماعی از ابعاد مختلفی از جمله به عنوان یکی از مهمترین منابع جامعه پذیری، اعمال اقتدار در سیاست، تنظیم کننده روابط اخلاقی و هنجارهای اجتماعی مد نظر قرار گرفته است (اعتمادی فرد، ۱۳۹۴: ۶۶). دین اسلام و زمینه اسلامی از دیگر شاخصه‌های مهم شناخت ابعاد فرهنگ دو کشور اسلامی ایران و خصوصاً مصر است که مهد شکل‌گیری و بسط جریان‌های مختلف اسلامی هستند. اصطلاح و واژه‌هایی - صریح یا ضمنی - که مرتبط با این زمینه است، در جدول فوق احصاء شده‌است. اسامی شهرها و بلاد اسلامی و اسامی و القاب پیامبر(ص)، امامان(علیهم السلام) و صحابه و همچنین دانشمندان و ادبا و سیاسیون و نیز امثال و حکم و وطن اسلامی در کتاب عربی ایران با ۱۶۷ گویه در مقایسه با کتاب مصر با ۱۳۸ گویه از بسامد بالایی برخوردار است. از آنجایی که «ادیان به طور عمده واجد نوعی جهان‌بینی و معنای کلی است که می‌تواند زمینه شکل‌گیری نوعی هویت مشخص را برای پیروان خود فراهم کند (همان ۱۷۹)، دین اسلام در دو کشور ایران و مصر، علی‌رغم تفاوت جغرافیایی، باعث پیدایش و شکل‌گیری اشتراکات فکری، عقیدتی و هویتی اسلامی شده‌است. امثال و حکم و سخنان نغز با ۷۷ گویه در کتاب «هیئاً للإبداع»، و ۶۴ گویه در کتاب عربی، زبان قرآن(۱)، بصورت مشترک، بیشترین کاربرد را دارند. عبارت «غرس قِیم حبّ الوطن والاعتزاز به فی نفوسهم وتعمیق القیم الأصلية والمبادئ النبيلة»، جزو اهداف و چشم‌انداز کتاب «هیئاً للإبداع» است که در بخش «مقدمه» آمده‌است و در ادامه، محتوای فرهنگی با چاشنی اصالت و معاصر را برای تحقق این مهم را بیان می‌کند: «حيث تعالج هذه الفنون من خلال محتوى ثقافي يتسم بالإصالة والمعاصرة». در مقابل، عبارت «کلمات به کار رفته در کتاب‌های عربی، پرکاربردترین واژگان زبان عربی است که در قرآن، احادیث، روایات، و زبان و ادبیات فارسی بسیار به کار رفته‌اند» بخشی از اهداف کتاب «عربی، زبان قرآن» (۱) که در «پیشگفتار» آمده است، بنابراین با توجه به تعداد گویه‌های هر دو کتاب، زمینه محتوای اسلامی فرهنگ (محتوای فرهنگی) مورد مطالعه در این قسمت از جستار،

بصورت کامل مبتنی بر اهداف و چشم انداز کتاب ها تألیف شده است. اسامی ادبا با ۳۲ گویه و اسم پیامبر(ص) با ۹ گویه در کتاب مصر و اسامی کشور اسلامی با ۲۹ گویه و اسم پیامبر(ص) با ۲۶ گویه، مراتب بعدی از نظر تعداد کاربرد را به خود اختصاص داده اند.

امثال و حکم، جزو مانا ترین و ناب ترین گونه ادبی است که «در هر جامعه ای آیینۀ تمام نمای علایق و سلاقی، عشقها و قدرت ها، افتخارات و حقارت ها، رنج ها و شادی ها و آرمان های مردم آن جامعه در طول تاریخ است. مثل در عباراتی کوتاه؛ نمایندۀ داستانی و حکایتی طولانی است و با اینکه در زمانی کوتاه بیان می شود از اصل خود، کارایی بسیار بیشتری دارد و در موقعیت های گوناگون و گاه متضادی به کار گرفته می شود. پیشینه این مثل ها گاه آنقدر زیاد است که مأخذ بسیاری از آن ها را نمی توان یافت» (غلامحسینی، قانونی، ۱۳۹۶: ۱۲۵) چنان که اشاره شد، امثال و حکم و سخنان نغز در هر دو کتاب با بسامد بالایی در قیاس با دیگر مؤلفه های این بخش، جزو محتوای فرهنگی هستند که بخش قابل توجهی از زمینه اسلامی فرهنگ را پوشش داده اند. با توجه به اینکه رخدادهای فرهنگی و ارزشی و هویتی در مکانی تحت عنوان «وطن و سرزمین» اتفاق می افتد، کتاب عربی ایران با ۲ گویه بصورت صریح آن را آورده است و کتاب عربی مصر بطور ضمنی (فهم مازاد)، بخش اول کتاب «قیم عربیة» و نیز در بخش های دوم و سوم، به ویژه در درس «تکنولوجیا المعلومات»، به لوازمی اشاره کرده است که؛ سرزمین جز ملزومات آن به شمار می رود.

نمودار زمینه اسلامی فرهنگ

٣- زمینه تاریخی فرهنگ

عربی زبان قرآن (١) رشته ادبیات و علوم انسانی		اللغة العربية «هياً للإبداع» الصف الأول الثانوی		تاریخی	
شخصیت‌های تاریخی	٢	٤			
رخداد تاریخی	گذشته	٧	١٤		
	معاصر	٢	-		
کتابخانه و دانشگاه	-	١			
اماکن پرستش	-	-			
مجموع	١١	١٩			

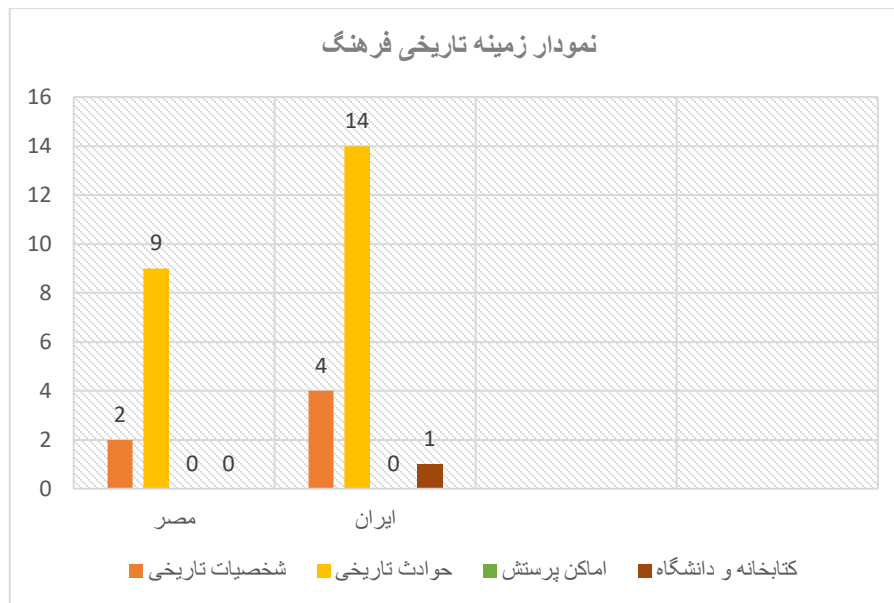
در حوزه مطالعات شناختی رویکرد تاریخ‌نگاری کلاسیک به عنوان یک سنت قدیمی و رایج مورد استفاده قرار می‌گیرد که علاوه بر بررسی نقش متفکران و نخبگان و تحولات فرهنگی یک جامعه در یک مقطع زمانی یا حتی دوره‌های بلند مدت تاریخی، جلوه‌های عینی فرهنگ مانند نوع پوشش، جریان‌های فکری و ادبی، چگونگی شکل‌گیری آداب و رسوم، پیدایش اسطوره‌ها، اشکال خلق حماسه، پیشرفت و فعالیت‌های علمی، صورت‌های گوناگون هنر مورد تأمل و مطالعه قرار می‌گیرد (احمدی، ۱۳۹۹: ۱۴۴-۱۴۵). به تعبیری فرهنگ به مثابه امری زمینه‌ای، فرایندی، مکانی، زمانی تلقی می‌شود که بستری از حوادث و شخصیت‌هایی است که پهنه فرهنگ و تمدن را گسترانیده‌اند. دو کتاب مورد مطالعه در زمینه تاریخی فرهنگ در کتاب «هیئاً للأبدان» به دو شخصیت تاریخی «عمر بن عبد الخطاب»، «سیف الدوله حمدانی» و «حجاج ابن یوسف» و در کتاب عربی، زبان قرآن (۱) به شخصت‌هایی همچون «سلمان فارسی»، «کریم‌خان زند» و «جمشید» (پادشاه هخامنشی)، بصورت ضمنی و صریح اشاره شده است. ایام عرب^{۱۴} با عبارت: **وأرووا الأشعار العرب وأعرفوا غریبها ومعانیها وایام العرب والعجم وأحادیثها وسیرها**، واد(اولادکشی)، جنگ‌های احزاب شیعه، خوارج، امویان و هاشمیان و نیز شعرالتقاض^{۱۵} **(وهی معارک هجائیه نشبت بین الشعراء ومن أشهرهم فرزدق، اخطل وجریر)** و همچنین انقلاب‌های معاصر ۲۵ یانویه و ۳۰ یونیه، رخدادهای تاریخی هستند که در کتاب درسی مصر آمده است. در مقابل، در نمونه مشابه ایرانی، حوادث تاریخی در قالب محتوا و داستان و تصاویر گنجانده شده است که این محتواهای فرهنگی (تاریخی-دینی) شامل این موارد است: ۱- **فراخوانی از متون دینی و اشاره به تاریخ انبیاء**: سرگذشت حضرت یوسف با آوردن آیه ۴ سوره مبارکه یوسف، **(إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ)**، داستان قابیل اولین جنایتکار تاریخ با ذکر آیه ۳۱ از سوره مبارکه مائده، **«يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ»**، داستان حضرت موسی با درج آیه ۲۴ سوره مبارکه دخان **«وَاتَرَكَ الْبَحْرَ»**. که در داستان حضرت موسی و

^{۱۴} -عنوانی که بر جنگ‌ها و کشمکش‌های قبیله‌ای یا قومی عرب پیش از اسلام و صدر اسلام اطلاق می‌شد.

^{۱۵} -اشعاری هجوی که شاعر با وزن و قافیه مشترک، جواب شعر هجوی علیه خود را می‌دهد.

فرعون، رود شکافته شده نیل نیز مصور شده است، ۲- استلهام از جریان‌های سرنوشت ساز تاریخی: جنگ احزاب(خندق)، معراج پیامبر(صلی الله علیه وآله وسلم) داستان شیث نبی (علیه السلام)، ۳- فراخوانی داستان قرآنی در قالب تصویر: قصه کشتی نوح.

در بخش زمینه تاریخی فرهنگ، در مجموع کتاب ایرانی با ۱۹ گویه در مقایسه با نمونه مشابه خود که ۱۱ گویه است مقدم است با این تفصیل که، بخش رخداد‌های تاریخی گذشته در کتاب ایران و مصر به ترتیب با ۱۴ و ۷ گویه - علی رغم تفاوت در دفعات کاربرد گویه‌ها - بصورت مشابه، بیشترین کاربرد را داشته‌اند و همچنین شخصیت‌های تاریخی با همان ترتیب و ویژگی فوق ۴ و ۲ گویه جایگاه دوم را به خود اختصاص داده‌اند. در کنار تحولات سیاسی انقلاب‌ها(به ویژه انقلاب‌های اسلامی)، دگرگونی عمیق در بدنه اجتماعی و فرهنگی جامعه شکل می‌گیرد که منجر به بازنگری اجتماعی و فرهنگی می‌شود (عاملی، حاضری، ۱۳۸۶: ۱۱). با این مقدمه، علی‌رغم صدرنشینی کتاب درسی ایران در تعداد گویه‌ها در زمینه تاریخی فرهنگ، گنجاندن و تبیین دو انقلاب معاصر کشور مصر در کتاب درسی دانش‌آموزان، جزو ویژگی بارز زمینه تاریخی فرهنگ کتاب «هیباً للإبداع»، است که کتاب درسی داخلی، تهی از انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ است.

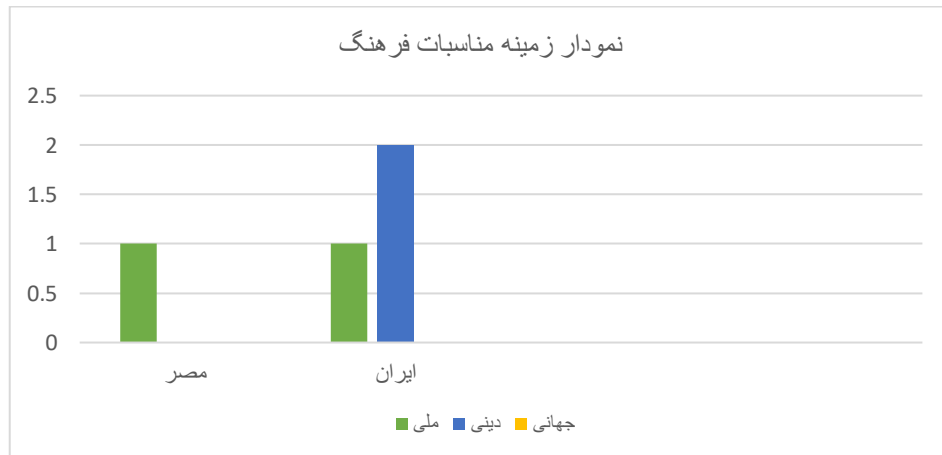

۴- زمینه مناسب های فرهنگ

عربی زبان قرآن (۱) رشته ادبیات و علوم انسانی				
اللغة العربية «هياً للإبداع» الصف الأول الثانوی				
۱	۱	ملی	مناسبت ها	
۲	-	دینی		
-	-	جهانی		
۳	۱	مجموع		

هر ملتی دارای هویتی منحصر به فرد است که ریشه در میراث فکری و فرهنگی آن دارد و آن را از سایر جوامع متمایز می کند. شرح ابعاد زندگی انسان جزو ملزوماتی است که احساسات، افکار، ادراکات و بخش بزرگی از زندگی آن ها را به تصویر می کشد. همچنان که این امر در مورد آداب و رسوم عامه نیز صدق می کند به گونه ای که حفظ هویت و فرهنگ و پیوند گذشته، حال و آینده

برای افراد جامعه دارای اهمیت است (مطرف، بوخضره، ۲۰۲۱: ۱۱۰). اعیاد، اعمال آیینی مرسوم با جنبه‌های مذهبی، اجتماعی و فرهنگی است که در آن بخش‌های وسیع اجتماعی مذهبی، فرهنگی و قومی مشارکت دارند. از جمله اعیاد پراهمیت ملی ایران، عید نوروز است که در کتاب «عربی، زبان قرآن» با عبارت، «يحتفلُ الإيرانيونَ بالنيروزِ أولَ يومٍ منَ الأيامِ الهجريةِ الشمسيةِ..» به آن اشاره شده است. شب معراج حضرت رسول(ص) و شب قدر نیز جزو مناسبت‌های اسلامی مهم هستند که، به ترتیب، با بیان آیه‌ی اول سوره مبارکهٔ أسرى، «سبحانَ الذي أسرى بعبده ليلاً منَ المسجدِ الحرامِ إلى مسجدِ الأقصى...» و آیه اول سوره‌ی مبارکه‌ی قدر، «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» به این دو رخداد دینی در کتاب عربی، زبان قرآن(۱) اشاره شده‌است. در کتاب درسی «هَيَّا لِلْإِبْدَاعِ» مصر، روز مادر همچون کشور ما بخاطر نکوداشت مادران برگزار می‌شود که در کتاب درسی آن‌ها با آوردن عبارت، «تستعدُّ الامهات للاحتفال بعيدي الأم» به این مناسبت ملی، اشاره شده‌است. این بخش از زمینهٔ فرهنگ با آن مؤلفه‌های ثانوی(ملی، دینی، جهانی)، علی‌رغم اهمیت آن‌ها و گنجاندنشان در سالنامه‌های کشورهای اسلامی گنجانده شده‌است، در مجموع در کتاب ایران و مصر به ترتیب، با دو گویه ۳ و ۱، سخت کم رنگ می‌نماید. این ضعف در کتاب مصری علی‌رغم بیان اهداف در مقدمه کتاب «..تحقيق الهوية المصرية العربية.. تعميق القيم الأصيلة والمبادئ النبيلة» بیشتر از نمونه مشابه برجسته است.

۵- زمینه صنایع فرهنگ

عربی زبان قرآن (۱) رشته ادبیات و علوم انسانی					
اللغة العربية «هيتاً للإبداع» الصف الأول الثانوی					
۹	۲	اکتشافات علمی		صنایع فرهنگی	هنر
۲	-	خطاطی			
۱	۵	ادبی			
۱	۴	تزیینی			
-	۳	جاهلی	معماری	هنر	صنایع فرهنگی
۵	۱	اسلامی			
۱۱	-	تاریخی (باستانی)			
۶	-	نوین			
۳۵	۱۵	مجموع			

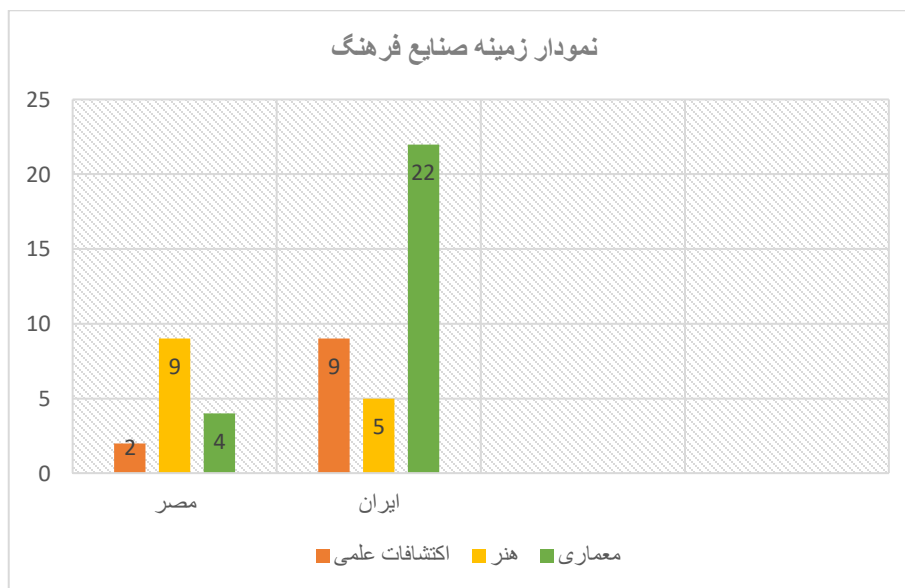
صنایع فرهنگی، حاصل فعالیت های نویسندگان، هنرمندان، معماران، موسیقی دانان، و تجلی معنویت مردم و ارزش هایی است که به زندگی معنا می دهند. این صنایع نتیجه عوامل محسوس و نامحسوس است که خلاقیت مردم از طریق آنها متجلی می شود که عبارت اند از، زبان، آداب و رسوم مذهبی، باورها، مکان ها و یادمان های تاریخی، ادبیات، کارهای هنری، آثار موجود در آرشوها و مراکز اسناد و کتابخانه ها و نظایر آن، که در قالب صنایع فرهنگی می توان آنها را ارائه کرد. صنایع فرهنگی، مناسب ترین شیوه برای حفظ و گسترش فرهنگ ملت ها و اقوام است. این صنایع، کالایی را تولید می کنند که ویژگی اصلی آن، نمادین بودن و دارای پیام فرهنگی بودن است (پور رجبی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۰۳). صنایع فرهنگی برای آن که کارکرد واقعی خود را داشته باشند، باید به کالای فرهنگی تبدیل شوند که اسکلیر^{۱۶}، کالای فرهنگی را مجموعه کالاهای مصرفی حامل اندیشه ها، نمادها، و روش های زیست می داند که در خلق و معرفی هویت جمعی و تعیین رویه های فرهنگی نقش دارند، تعریف می کند (همان: ۱۰۴).

آموزش و پرورش، نقش کلیدی در تربیت نیروی انسانی آموزش دیده در حوزه صنایع فرهنگی دارد که این مهم جز با درج محتواهای فرهنگی و صنایع فرهنگی (مورد مطالعه این بخش) در کتاب‌های درسی دانش‌آموزان محقق نمی‌شود. کتاب‌های درسی حاوی پیام‌های ماندگاری است که اگر ارزش‌های انتقال یافته از سوی صنایع فرهنگی بصورت تکراری و عمیق صورت پذیرد، جزئی از شخصیت دانش‌آموز شده و درونی می‌شود. این درونی شدن ارزش‌ها، هرچه قدر به شکل عینی و ملموس منتقل شوند امکان درونی شدن آنها برای فراگیر بیشتر است. اکتشافات علمی و هنر (خطاطی، ادبی، تزئینی و معماری)، جزو مؤلفه‌های ثانوی فرهنگ در زمینه صنایع فرهنگی هستند که با توجه به (عبارات) بخش مقدمه کتاب درس عربی ایران و مصر - «خدمتی فرهنگی» و «معایشه‌واقع‌الطلاب» - ذیل اهداف درسی هر دو کتاب می‌گنجند.

کتاب درسی مصر بصورت سه بخش با عناوین، **قیمة عربية، التسامح والسلام والعلم والأخلاق** تدوین شده است. در بخش اول (درس ۱ و ۳)، تصاویری از زندگی بدوی (اهل الوبر: چادر نشین) و قبیله‌ای در دل بیابان‌های گرم و خشک داخل سیاه چادرهای برافراشته شده بر خرگاه‌ها که گویای سبک زندگی (چادر نشین) جاهلی و اسلامی است، مصور شده است. همچنین تصویری از دانشگاه اسکندریه (۱۹۳۸م) با آن بنای عظیم، یکی دیگر از چشم‌اندازهای معماری اسلامی است که در این کتاب تدوین گردیده است. در بخش سوم (العلم و الأخلاق) کتاب، به دو مورد از اکتشافات علمی - «.. فنطرة جيفرسون للتوصيلة الكهربائية الفائقة ذات الأهمية القصوى في بناء السوبر الكمبيوتر...» و «هندسة الطيران» - مدار الکتريکی جفرسون و مهندسی هوانوردی اشاره شده است. در مقابل، در کتاب ایرانی، درج مباحث علمی - اکتشافی همچون، «الکلب يقدر علی سماع صوت الساعة من مسافة اربعين قدماً»، «النملة تقدر علی حمل شیء يفوق وزنها خمسين مرة» و «ثمانين فی المئة من موجودات العالم حشرات»، جزو محتوای اکتشافی - علمی هستند که به دانش‌افزایی دانش‌آموزان منجر خواهد شد. هنر خوشنویسی از مقدس‌ترین هنرهاست. (فاروقی، ۱۳۹۳: ۳۳). خط نستعلیق، جزو خطوط خوشنویسی رایج از ابتدای اسلام تا اکنون است که زیباترین نوع خوشنویسی محسوب می‌شود؛ بطوری که آن را «عروس خطوط اسلامی» لقب داده‌اند (همان) و همچنین خط ثلث، که با

بررسی بازتاب مؤلفه های فرهنگی در کتاب های درسی (مطالعه موردی: کتاب درس... رضا تواضعی*،

ساختاری ایستا و موقر، برای تزئین کتاب ها و کتیبه ها بکار می رفته است، هر دو، جزو خطوطی اصیل ایرانی هستند که در «کتاب عربی، زبان قرآن» (۱) از هر کدام یک نمونه آمده است. از مجموع گویه ها، کتاب ایرانی با ۳۵ گویه از نمونه مشابه خود با ۱۵ گویه، صدر نشین در زمینه صنایع فرهنگی است. اکتشافات علمی در کتاب ایرانی با ۹ گویه در مقابل ۲ گویه از برتری چشمگیری حکایت دارد اما در بخش هنری، با فاکتور گرفتن جنبه معماری، کتاب «هیأً للإبداع» با ۹ گویه در مقایسه با ۴ گویه نمونه مشابه، در رتبه بالاتری قرار دارد. بخش معماری کتاب «عربی، زبان قرآن» (۱)، با ۲۲ گویه در مقابل ۴ گویه، از جایگاه ویژه ای برخوردار است.

۶- زمینه دینی فرهنگ

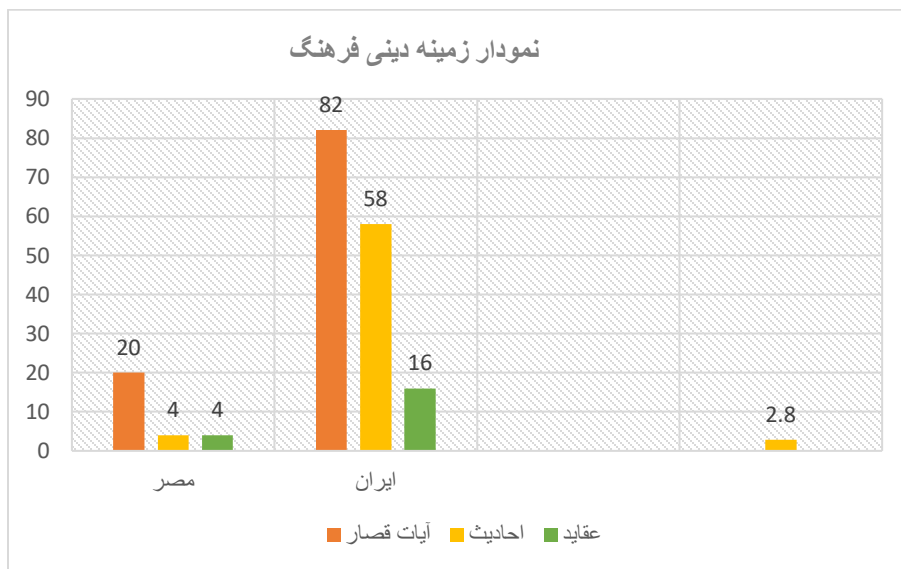
عربی زبان قرآن (۱) رشته ادبیات و علوم انسانی			
اللغة العربية «هیأً للإبداع» الصف الأول الثانوی			
۸۲	۲۰	آیات فصار	

٣٧	٣	نبوی	احادیث	دین	
٢١	-	علوی			
-	١	صحابه			
١٦	٤	عقاید اسلامی			
-	١	عقاید جاهلی			
١٥٦	٢٩	مجموع			

در نگاه سطحی، میان دین به مثابه کهن‌ترین نهاد اجتماعی با فرهنگ، ارتباطی دیده نمی‌شود. اما با اندکی تأمل، درمی‌یابیم که این دو مفهوم سخت درهم تنیده‌اند. میشل مالرب^{۱۷} این تنیدگی را این گونه بیان می‌کند که، «در تاریخ تمدن اگر چه نسبت هر یک از ادیان با فرهنگ یکسان نباشد، هیچگاه نه دین بی‌فرهنگ می‌توان یافت و نه فرهنگ بی‌دین» (دریابگی، ۱۳۹۰: ۱۲۱). اما یک بُعد وسیع زمینه دینی فرهنگ، مکتوبات (قرآن، نوح البلاغة، الصحيفة السجادية..) و به طبع ایمان و باورهایی هستند که در فرهنگ اسلامی، فراگرفتن و عمل به آن‌ها جزو وظایف شرعی است. محتوای این بخش از مؤلفه‌های ثانوی، بخاطر فرهنگ اسلامی مشترک ایران و مصر علی‌رغم تفاوت در تعداد کاربرد، آیات قصار قرآن، احادیث نبوی و علوی و همچنین عقاید اسلامی است. در زمینه دینی، کتاب عربی ایران با ۱۵۶ گویه در مقایسه با ۲۹ گویه کتاب مصر، با فاصله زیاد، در رتبه بالاتری از نظر تعداد کاربرد آیات و احادیث قرار دارد و همچنان است این برتری در گنجاندن اصول و فروع اسلامی کتاب ایرانی در مقایسه با اعتقاد به مرگ (و معاد) و قضا و قدر محتوم کتاب «هیتاً للإبداع». القای ارزش‌های عشق به وطن و حس غرور به وطن و تعمیق ارزش‌های اصیل و مبانی والا در روح و جان دانش‌آموزان، جزو اهداف درسی کتاب «هیتاً للإبداع» است که در بخش «مقدمه» آمده است. در مقابل، پرورش مهارت‌های زبانی به منظور تقویت فهم قرآن و متون دینی و کمک به زبان و ادبیات فارسی، اهدافی است که برای کتاب «عربی، زبان قرآن» (۱) که در بخش پیشگفتار آمده است. با در نظر گرفتن این اهداف، علی‌رغم نواقص در تعداد کاربرد، به

بررسی بازتاب مؤلفه های فرهنگی در کتاب های درسی (مطالعه موردی: کتاب درس... رضا تواضعی*،

ویژه در کتاب مصری، محتواهای هر دو کتاب در سطح قابل قبولی از نظر شمولیت اهداف هستند و این شمولیت در کتاب عربی ایران به لحاظ کاربرد آیات با ۸۲گویه و احادیث نبوی و علوی با ۵۸ گویه در قیاس با نمونه مشابه خود، در تراز بالاتری قرار دارد.

۷-زمینه روزمرگی فرهنگ

عربی زبان قرآن (۱) رشته ادبیات و علوم انسانی		
اللغة العربية «هياً للإبداع» الصف الأول الثانوی		
زمان	۳	۹
تاریخ	۱	۱
فصول	-	۲
بازار	-	۱
خوراک و پوشاک	۴	۵
سلامت عقلی و جسمی	-	-
سفر	۵	۳

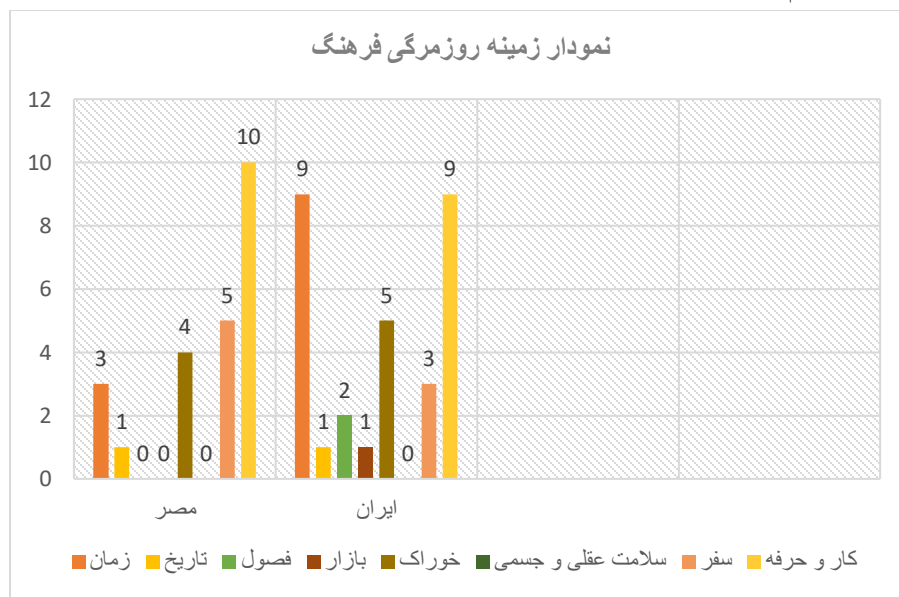
٩	١٠	کارو حرفه		
٣٠	٢٣	مجموع		

فرهنگ که نمودی از محسوسات و نامحسوسات است، شامل آداب و رسوم اجتماعی، آیین‌ها، رفتارها و باورها است که در مجموع بارزترین ویژگی فرهنگ، رواج یافتگی یک امر در جامعه است (ناظمی اردکانی، ۱۳۸۸: ۲۴۶). زمان، تاریخ، فصول، بازار، خوراک، سلامت عقلی و جسمی، سفر و کارو حرفه همگی جزو برنامه‌های زندگی روزمره هستند که به لحاظ مرسوم بودن و رواج یافتگی، حامل فرهنگ یا به تعبیری زمینه روزمره فرهنگ هستند. پذیرایی و صرف غذا با تمام مأكولات و مشروبات و آداب پیرامونی در هر سرزمینی نمودی از فرهنگ آن سرزمین هستند. در بخش اول (قیم عربیة)، مقدمه بخش و درس اول کتاب «هیئاً للإبداع»، دو تصویر از زندگی بدوی نشان داده شده است که شخصی حضری (شهرنشین) مهمان جماعتی بدوی (روستانشین) شده و به گرمی با انواع مأكولات لذیذ (گوشت بریان، گوشت مرغ)، دیگ در حال پخت و انواع مشروبات (قهوه و آب) در ظرف «مگوک» پذیرایی می‌شود. مهمان و مهمان‌نوازی جزو ویژگی‌های اعراب (صحرائنشین) بوده است که با روشن کردن آتش در ارتفاعات مسافران سرگردان را به سمت خود فراخوانده و پناه می‌دادند. این نوع از مهمان‌نوازی جزو افتخارات قبیله‌ای بوده است که در متون نظم و نثر قدیم به وفور منعکس شده است. در درس اول این کتاب با عنوان «مکارم الأخلاق و حاتم طائی»، نمونه‌ای از شعر منظوم الطائی آمده است.

أوقد فإنَّ الليلَ لیلٌ مقمراً و الريحُ یا موقدَ ریحٍ صبراً
عسی یری نارکَ من یمراً إن جلیتَ ضیفاً فأنت حرٌّ

ایام هفته: الأحد یوم، یوم الخمیس و یوم الجمعة، فصول سال: الخریف، الشتاء، سفر و گردشگری: «..یری بعض السائحين ایران بلدأ ممتازاً لقضاء العطلات»، سلامتی: «الحرار، حبوب مسکنة للصداع، حبوب مهدئة، کبسول أمبسیلین...»، شغل: الصيدلی، إستخرج الفلاحون ماءً من بئر القرية، خوراکی: رزّ مع الدجاج، رزّ مع مرق بادنجان، خبز جبنه.. پوشاک: الفستان من ملابس النسائية ذات الألوان

المختلفة؛ نمونه هایی از زمینه روزمرگی فرهنگ کتاب «عربی، زبان قرآن» (۱) هستند که این زمینه ها در بخش «حوار» کتاب، نمود بیشتری دارند. از مجموع ۶۳ گویه، کتاب ایران با ۳۰ گویه در مقایسه با ۲۳ گویه کتاب مصر، در جایگاه اول قرار دارد. کمترین و بیشترین گویه، به ترتیب در هر دو کتاب بصورت مشابه، زمینه تاریخی (۱ گویه) و کار و حرفه (۹ و ۱۰ گویه) است. با دقت در جدول فوق، پیداست که زمینه های روزمره فرهنگ در کتاب عربی داخلی در مقایسه با کتاب درسی خارجی بخاطر شمولیت بیشتر زمینه ها، از تنوع بیشتری برخوردار است و از داده ها و تنوع کاربرد می توان نتیجه گرفت، این زمینه و زمینه زندگی نوین که در ادامه بررسی خواهد شد، در کتاب مصری جزو کم رنگ ترین زمینه های بررسی شده فوق است.

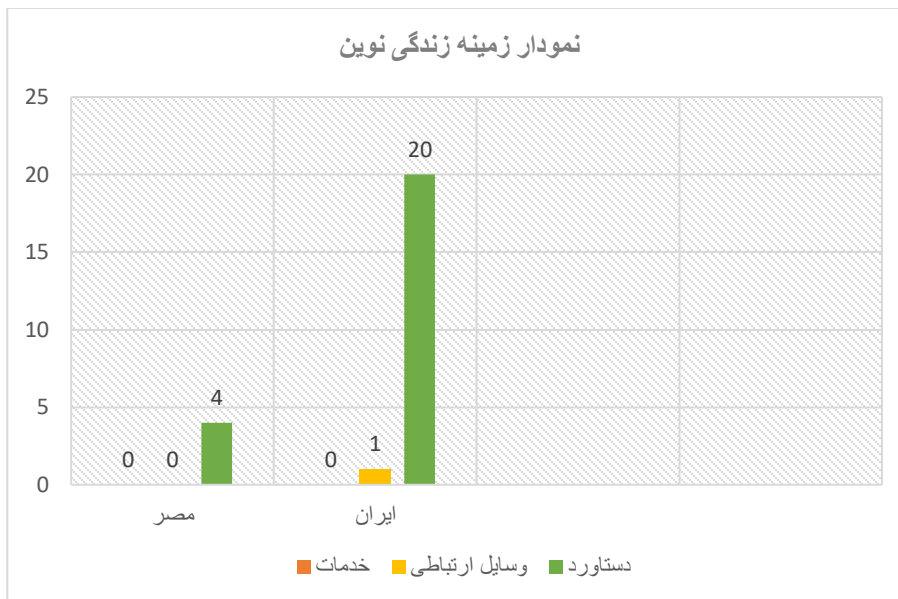

۸- زمینه زندگی نوین فرهنگ

عربی زبان قرآن (۱) رشته ادبیات و علوم انسانی	
اللغة العربية «هياً للإبداع» الصف الأول الثانوی	
-	خدمات

١	-	زمینی	وسایل ارتباطی	زندگی نوین	
-	-	دریایی			
-	-	هوایی (ماهواره)			
-	٢	سیاسی	دستاورد		
٢	-	اقتصادی			
١٨	٢	علمی			
٢١	٤	مجموع			

دو انقلاب کشور مصر در سال ۲۰۱۱م و ۲۰۱۳م، جزو انقلاب‌هایی هستند که به خاطر اهمیت آن‌ها، در کتاب «هیئاً للإبداع» مکرراً آمده و جزو دستاورد سیاسی به شمار رفته‌است. دیگر دستاورد نوین و با ارزش، دستاورد علمی در عرصهٔ تکنولوژی و فناوری جهانی است که تا حدودی مولفان کتاب‌های درسی مصری در تلاش هستند که بتوانند این انقلاب نرم‌افزاری و دیجیتالی را در کتاب-ها و محیط‌های آموزشی بگنجانند. در مقابل، مولفان کتاب «عربی، زبان قران» (۱)، دستاوردهای فراوانی (۱۸ مورد) از جمله تکنولوژی، صنعت، گردشگری و هنری... را در محتوای درسی پیدا و پنهان گنجانیده‌اند. کتاب مصر با ۴گویه در قیاس با ۲۱گویه کتاب ایران، در رتبهٔ بسیار پایین‌تری در زمینهٔ زندگی نوین قرار دارد. همگامی دانش‌آموز با زندگی نوین و مدرن، در گرو خلق و شناساندن خدمات، وسایل ارتباطی و دستاوردهایی عصر تکنولوژی است. عمده‌ترین دغدغهٔ امروز جهانیان هویت‌زدایی و استحاله فرهنگی است که امروزه به مدد تکنولوژی‌های نوین (اینترنت و ماهواره) و در فرایند پرشتاب فرهنگ‌پذیری، تشدید شده‌است و تنها راه بقای هویت‌ها و فرهنگ‌های موجود در جهان سوم، ارائه پاسخ‌های مناسب به اعضا [دانش‌آموزان] با استفاده از شیوه‌های مناسب یعنی روایات رسانه‌ای است (درزبان رستمی، منصوری سده، ۱۳۹۲: ۷۹).

نتیجه گیری

با توجه به داده ها و آمار به دست آمده در قالب جداول و نمودارها، پر واضح است که مؤلفه ها و زمینه های فرهنگ و اجزاء ثانوی آنها به عنوان محتوای پنهان، در قالب نوشتار، تصاویر و منقوشات وارد بافت دو کتاب درسی اللغة العربية «هیتاً للإبداع» الصف الأول الثانوی مصر و «عربی، زبان قرآن» (۱) رشته انسانی ایران شده است. از مجموع مؤلفه های فرهنگی فوق بصورت مشترک، در زمینه اجتماعی، ویژگی اخلاقی و در زمینه واژه و اصطلاحات اسلامی، امثال و حکم و سخنان نغز و در زمینه تاریخی فرهنگ، حوادث تاریخی و در زمینه مناسبات فرهنگی، مناسبت های دینی و ملی، در زمینه صنایع فرهنگ، هنر و در زمینه دینی فرهنگ، آیات قرآن و در زمینه زندگی روزمره، کار و حرفه و نهایتاً در زمینه زندگی نوین، دستاوردهای سیاسی / اقتصادی، از بسامد بالایی در مقایسه با دیگر اجزاء ثانوی فرهنگ برخوردار هستند. نمود اشتراکات اجتماعی و فرهنگی

زیر چتر اسلام جایی است که، زمینه واژه‌ها و اصطلاحات اسلامی و زمینه دینی فرهنگ در دو کتاب اللغة العربية «هياً للإبداع» مصر به ترتیب با ٤٠/٧٪ و کتاب «عربی، زبان قرآن» (١) با ٥٨/٩٪، بصورت مشترک، در مقایسه با دیگر زمینه‌ها بیشترین بخش محتوای فرهنگی را به خود اختصاص داده‌اند. همچنان که زمینه مناسب‌های فرهنگی، به ترتیب با ٧٪ و ٧٪، کمترین بخش محتوای فرهنگ در دو کتاب درسی هستند. با مقایسه داده‌های فوق، پر واضح است که کتاب درسی داخلی، در رتبه بالاتری از نمونه مشابه خود قرار دارد. عدم رعایت توازن بین زمینه‌ها، کم رنگ بودن زمینه‌های زندگی روزمره و زندگی نوین فرهنگ علی‌رغم اهمیت آن‌ها و همچنین عدم همسویی محتواهای متناسب با نیاز فراگیران و دانش‌آموزان عصر حاضر در بسیاری از بخش‌ها، نکات قابل تأملی هستند که از سوی برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب درسی داخلی بجاست که مورد توجه قرار گیرند.

منابع و مراجع

أ) کتاب‌ها

-القرآن الحکیم

- احمد یوسف، عبد الفتاح (٢٠١٠)، لسانیات الخطاب و أنساق الثقافة، الطبعة الأولى، بیروت: دار العربية للعلوم.
- داگلاس براون، اچ (٢٠١١)، اصول یادگیری و آموزش زبان، ترجمه: منصور فهیم، ویراست پنجم، تهران: رهنما.
- رشدی، احمد طعمیة (١٩٩٨)، الأسس العامة المناهج تعليم اللغة العربية، القاهرة: دارالفکر العربی.
- روح الامینی، محمود (١٣٩٤)، زمینه فرهنگ شناسی تألیفی در انسان شناسی فرهنگی و مردم شناسی، تهران: نشر عطار.
- السید، سید العاطی (١٩٩٩)، المجتمع و الثقافة و الشخصية، الإسكندرية: دار المعرفة الجامعية.
- گوردن، کریستوفر، ماندی، سایمون (١٣٨١)، دیدگاه‌های اروپایی درباره سیاست فرهنگی، ترجمه هادی غیرانی، چاپ اول، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- لاینز، جون (١٩٨٧)، اللغة و المعنى و السياق، ترجمه: عباس صادق الوهاب، الطبعة الأولى، بغداد: دار الشؤون الثقافية العامة.

بررسی بازتاب مؤلفه های فرهنگی در کتاب های درسی (مطالعه موردی: کتاب درس... رضا تواضعی*،

- محمدی، سیدمحمد (۱۳۹۶)، نقد فرهنگی و فرهنگ نقد پژوهشگر، چاپ اول، تهران: دفتر مطالعات و برنامه ریزی راهبردی معاونت مدیریت و توسعه منابع وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

(ب) پایان نامه ها

- بکای، عبدالمجید (۲۰۱۶). التنوع الثقافي وعلاقته بالقيم التنظيمية داخل المنظمات متعددة الجنسيات في الجزائر، أطروحة مقدمة لنيل شهادة دكتوراه، الجزائر: جامعة باجي مختار - عنابة.

- زادارة، إسمهان (۲۰۱۲)، البعد اللساني الثقافي في النص المدرسي (دراسة في منهاج اللغة العربية) بالمرحلة الثانوية، مذكرة مقدمة لنيل شهادة الماجستير في علوم اللسان، الجزائر: جامعة باجي مختار عنابة

- غرارة، عمار (۲۰۱۵)، المحتوى الثقافي لنصوص الكتاب المدرسي، مذكرة من متطلبات شهادة الماجستير في اللغة و الادب العربي، الجزائر: جامعة قاصدي مرباح.

- يوسف ادريس، انصاف (۲۰۱۴)، المحتوى الثقافي في برامج تعليم اللغة العربية للناطقين باللغات أخرى، بحث لنيل درجة الدكتوراه، الجزائر: جامعة أفريقيا العالمية.

(ج) مجلات

- احمدی، حسین (۱۳۹۹)، «از تاریخ فرهنگ تا تاریخ فرهنگی»، مجله راهبرد فرهنگ، شماره پنجاهم، صص ۱۴۳-۱۸۷.

- اعتمادی فرد، سیدمهدی (۱۳۹۴)، «بررسی تطبیقی وضعیت دین در ایران، ترکیه و مصر»، اسلام و مطالعات اجتماعی، سال سوم، شماره ۱، پیاپی ۹، صص ۶۵ - ۹۴.

- باذری، زهرا، رحمتی، نرگس، میرحسینی، زهره، اکبری مبارکه، بتول (۱۳۹۶)، «اثربخشی آموزش تصویری کتاب فارسی بر افزایش خالقیت و مؤلفه های آن در دانش آموزان»، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۳۱، صص ۶۷-۷۹

- بامشوموس، سعید محمد (۱۹۹۰). «الكتاب المدرسي». مجلة جامعة الملك عبدالعزيز: العلوم التربوية، صص ۲۳۷-۳۰۰.

- پور رجیبی، میلاد، میرزایی، حسین، یداللهی زاده، محمد جواد (۱۳۹۸)، «راهبردهای برنامه ریزی صنایع فرهنگی بومی؛ رویکردها، اصول، و الگو»، فصلنامه راهبرد اجتماعی - فرهنگی، سال هشتم، شماره سی - و دوم، پاییز ۱۳۹۸، صص ۹۷-۱۲۵.

- جمیلة، راجا (۲۰۱۴)، «الكتاب المدرسي بين الواقع والطموح»، مجلة الممارسات اللغوية، العدد ۳۰، صص ۳۴۳-۳۶۱.

- جمیلة، جحیش (۲۰۰۵)، «صعوبات التعلم»، المركز الوطني للوثائق التربوية، سلسلة موعدهك التربوي، العدد ۱، صص ۲۱۱-۲۳۶.

- درزیان رستمی، حسن، منصوری سده، منصوره (۱۳۹۲)، «نقش تکنولوژی‌های نوین در هویت فرهنگی جوانان»، فرهنگ ارتباطات، سال ۱۳۹۲، دوره ۳، شماره ۹، صص ۷۷-۱۰۲.
- دریاییگی، محسن (۱۳۹۰)، «نسبت دین و فرهنگ»، برگ فرهنگ، شماره ۲۳، صص ۱۲۰-۱۳۳
- دلخمش، محمد تقی، احمدی مبارکه، مهرناز (۱۳۹۱)، «ویژگی‌های مختص به فرهنگ در ارزش‌های ایرانیان: بررسی در سه نمونه از سه نسل»، فصلنامه علمی پژوهشی روانشناسی تحولی (روانشناسی ایرانیان)، دوره ۹، شماره ۳۴، صص ۱۰۷-۱۲۷.
- رستم بیگ تفرشی، آتوسا، رضانی واسوکلائی، احمد (۱۳۹۱)، «نقش فرهنگ در آموزش زبان خارجی»، پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال دوازدهم، شماره اول، صص ۱۵-۳۴
- سیفی، طیبه، آشتاء، زهرا السادات (۱۴۰۲)، «تحلیل و نقد محتوای کتاب «عربی، زبان قرآن (۲) و (۳)» پایه یازدهم و دوازدهم»، دوفصلنامه پژوهش در آموزش زبان و ادبیات عرب، دوره ۵، شماره ۱.
- فاروقی، جلیل، بیدختی، محمدعلی، نیکزادفر، مونا (۱۳۹۳)، «نقش ویژگی‌های خط نستعلیق در انتقال پیام»، فصلنامه علمی نگارینه هنر اسلامی، دور ۱، شماره ۴، شماره پیاپی ۴، صص ۳۲-۴۱.
- عاملی، محمد، حاضری، علی محمد (۱۳۸۶)، «چرخش فرهنگی در قلمرو مطالعات «انقلاب‌های اجتماعی» با تأکید بر انقلاب اسلامی»، نامه علوم اجتماعی، شماره ۳۲، صص ۱-۱۷.
- غلامحسینی، پروین، قانونی، حمیدرضا (۱۳۹۶)، «ادبیات عامه (ضرب‌المثل‌ها و کنایات) و بازتاب آن در رمان‌های «جلال آل‌احمد»، مطالعات زبانی و بلاغی، دوره ۸، شماره ۱۵، صص ۱۱۱-۱۴۱.
- طایبی، عبدالسلام (۲۰۰۲)، «الثقافة و القراءة المفسرة»، ترجمة: سید محمد عبد الرووف، مجلة حولية تصدر عن مخبر الترجمة و الادب و اللسانيات، العدد الاول، صص ۱۵۰-۱۷۲.
- المصری، سعید (۲۰۱۳)، «سیاسات إدماج التراث الثقافي في التعليم، المأثورات الشعبية، العدد ۸، السنة ۲۲، صص ۸-۲۹.
- مطرف، عمر، بن معمر، بوخضرة (۲۰۲۱)، «الثقافة الشعبية»، فصيلة علمية محكمة، العدد ۵۴، السنة الرابعة العشرة، صص ۱۱۰-۱۲۴.
- ناظمی اردکانی، مهدی (۱۳۸۸)، «مبانی مهندسی و مدیریت فرهنگی سازمان‌ها»، راهبرد یاس، شماره ۲۰، صص ۲۴۵-۲۷۶.
- نصیری، معصومه (۱۳۸۶)، «کنکاشی در تأثیرات متقابل جغرافیای فرهنگی ایران و مصر»، فصلنامه مطالعات ملی، ۳۲، سال هشتم، شماره ۴، صص ۷۷-۱۰۰.

بررسی بازتاب مؤلفه های فرهنگی در کتاب های درسی (مطالعه موردی: کتاب درس... رضا تواضعی*،

- هاشم، محمد (۲۰۱۹)، «الهوية الثقافية و التعليم في المجتمع المصري»، مجلة الكلية التربوية، المجلد ۱۶، ج ۱، صص ۱۱۹-۱۴۴.

- همایونی، سعدالله (۱۳۹۶)، «تعليم اللغة العربية في ضوء التداولية و الخطاب التنافسي»، دراسات في تعليم اللغة العربية و تعلمها، السنة الثانية، العدد الثالث، صص ۳۷-۵۶.

- يوسف زاده اربط، حسن (۱۳۹۵)، « بررسی نقش فرهنگ در ارتباطات میان فرهنگی»، مجله معرفت فرهنگی اجتماعی، سال هفتم، شماره چهارم، پیاپی ۲۸، صص ۸۳-۱۰۴.

د)سایت های اینترنتی

-<http://jomegi.blogfa.com/post/53>

sources and resources

A) Books

-Al-Quran al-Hakim

- Ahmad Youssef, Abdul Fattah (2010), The Linguistics of Al-Khattab and Ansaq al-Taqwa, first edition, Beirut: Dar al-Arabiya Lululum.

-Douglas Brown, H. (2011), Principles of language learning and teaching, translated by: Mansour Fahim, fifth edition, Tehran: Rahnama.

- Rushdi, Ahmed Tohmiya (1998), General Foundations of Arabic Language Teaching, Cairo: Dar al-Fikr al-Arabi.

- Rooh Al Amini, Mahmoud (2014), Authorial Cultural Anthropology Field in Cultural Anthropology and Anthropology, Tehran: Attar Publishing.

- Al-Sayyid, Seyyed Al-Aati (1999), Al-Muhammad and Culture and Personality, Alexandria: Dar Al-Marfa'ah Al-Jama'iyah.

-Gordon, Christopher, Mandy, Simon (1381), European perspectives on cultural policy, translated by Hadi Ghabrani, first edition, Tehran: Cultural Research Office.

- Lines, June (1987), Al-Lagha wa al-Mu'ani wa al-Siyah, translated by Abbas Sadiq al-Wahhab, first edition, Baghdad: Dar al-Shaun Al-Thaqafiyah.

- Mohammadi, Seyyed Mohammad (2016), Cultural Criticism and Researcher's Criticism, First Edition, Tehran: Office of Strategic Planning and Studies of the Vice-Chancellor of Resources Management and Development of the Ministry of Culture and Islamic Guidance.

b) Dissertations

- Bekay, Abdul Majid (2016). Cultural diversity and its interest in organizational values within multinational organizations in Algeria, a thesis submitted for a doctoral degree, Algeria: Baji Mokhtar University - Annaba.
- Zadadera, Esmehan (2012), The Cultural Linguistic Dimension in Al-Nus Al-Madrasi (Study in the Curriculum of the Arabic Language) at the Secondary Level, Preparatory Note for the Master's Certificate in Linguistic Sciences, Algeria: Baji Mokhtar Annaba University.
- Gharara, Ammar (2015), the cultural content of the texts of the al-Madrasi book, my note on the requirements of the al-majastir certificate
In Arabic language and literature, Algiers: Qasidi Merbah Society.
- Youssef Idris, Insaf (2014), Cultural Content in Arabic Language Teaching Programs for Speakers of Other Languages, Doctoral Degree Discussion, Algiers: Al-Afrika Al-Alamiya University.
- c) Magazines
- Ahmadi, Hossein (2019), "From Culture History to Cultural History", Culture Strategy Magazine, 50th issue, pp. 187-143.
- Etimadi Fard, Seyyed Mehdi. (2014), "An applied study of the state of religion in Iran, Turkey and Egypt", Islam and Social Studies, Year 3, Number 1, Series 9, pp. 65-94.
- Baziri, Zahra, Rahmati, Narges, Mirhosseini, Zohra, Akbari Mubarakeh, Betoul (2016), "Effectiveness of visual education of Persian books on increasing creativity and its components in students", Education Quarterly, No. 31, pp. 67 -79
- Bamshmos, Saeed Mohammad (1990). "Al-Kitab al-Madrasi". Journal of Al-Mulk Abd al-Aziz Society: Al-Uloom Al-Turbiyah, pp. 237-300.
- Pour Rajabi, Milad, Mirzaei, Hossein, Yadollahizadeh, Mohammad Javad (2018), "Planning strategies of indigenous cultural industries; Approaches, Principles, and Model", Socio-Cultural Strategy Quarterly, Year 8, Number 32, Fall 2018, pp. 97-125.
- Jamila, Raja (2014), "Al-Kitab al-Madrasi between reality and ambition", Journal of Practical Practices, No. 30, pp. 343-361.
- Jamila, Jahish (2005), "Difficulties of Learning", National Center for Educational Documents, Moadak Al-Turboi Series, Issue 1, pp. 211-236.
- Darzian Rostami, Hassan, Mansouri Sadeh, Mansoureh (2012), "The role of new technologies in the cultural identity of youth", Culture of Communication, 2012, Volume 3, Number 9, pp. 102-77.
- Daryabigi, Mohsen (2018), "Relation between religion and culture", Farhang magazine, number 23, pp. 120-133.

- Delkhmosh, Mohammad Taqi, Ahmadi Mubarakkeh, Mehrnaz (2013), "Culture-specific features in Iranian values: investigation in three samples from three generations", scientific research quarterly of evolutionary psychology (Iranian psychology), volume 9, no. 34, pp. 107-127.
- Rostam Beyk Tafarshi, Atusa, Ramezani Vasuklai, Ahmad (2013), "The Role of Culture in Foreign Language Teaching", Critical Research Journal of Humanities Texts and Programs of Humanities and Cultural Studies Research Institute, Year 12, Number 1, pp. 34-15 .
- Farooqi, Jalil, Bidakhti, Mohammad Ali, Nikzadfar, Mona (2013), "The role of the features of Nastaliq calligraphy in conveying a message", Scientific Quarterly Journal of Islamic Painting, Volume 1, Number 4, Number 4, pp. 32-41.
- Ameli, Mohammad, Akhadi, Ali Mohammad (2006), "Cultural revolution in the field of studies of "social revolutions" with an emphasis on the Islamic revolution", Social Sciences Journal, No. 32, pp. 1-17.
- Gholamhosseini, Parvin, Kouni, Hamidreza (2016), "Popular literature (proverbs and metaphors) and its reflection in the novels of Jalal Al-Ahmad", Linguistic and Rhetorical Studies, Volume 8, Number 15, pp. 111- 141.
- Seifi, Tayyaba, Ashta, Zahra Al-Sadat (1402), "Analysis and criticism of the content of the book "Arabic, the language of the Qur'an (2) and (3)" for the 11th and 12th grades", biannual research in Arabic language and literature education, period 5, number 1.
- Taybi, Abdussalam (2002), "The culture and the reading of interpretation", translation: Seyyed Muhammad Abd al-Rouf, Hawlia Magazine published by Mokhbar of Translation and Literature and Linguistics, first issue. pp. 150-172.
- Al-Masri, Saeed (2013), The policies of cultural heritage integration in education, Al-Maathurat al-Shaabiyah, No. 84, No. 22, pp. 8-29.
- Motaraf, Omar, Bin Muammar, Bokhizra (2021), "Popular Culture", Fasilah Al-Mahqah, No. 54, Year 12, pp. 110-124.
- Nazmi Ardakani, Mehdi (2008), "Basics of Engineering and Cultural Management of Organizations", Yas Strategy, No. 20, pp. 276-245.
- Nasiri, Masoumeh (2016), "Exploring the mutual effects of the cultural geography of Iran and Egypt", National Studies Quarterly, 32, Year 8, Number 4, pp. 77-100.
- Hashem, Muhammad (2019), "Educational Theology and Education in the Al-Masri Society", Al-Kuliya Al-Turbiya Magazine, Vol. 16, Vol. 1, pp. 119-144.

- Homayouni, Saadullah (2016), "Education of the Arabic language in the light of Al-Tilariyyah and al-Thaqafi", Studies in the teaching of the Arabic language and learning, Sunnah al-Thaniyyah, the third issue, pp. 37-56.
- Yousefzadeh Arbat, Hassan (2015), "Investigation of the role of culture in intercultural communication", Social Cultural Knowledge Journal, 7th year, 4th issue, 28 series, pp. 104-83.

دراسة انعكاس المكونات الثقافية في الكتب المدرسية

(كتب اللغة العربية الثانوية الثانية في إيران ومصر أنموذجاً)

نوع المقالة: أصلية

*رضاتواضعی^۱، عبدالاحد غیبی^۲، فرامرز میرزایی^۳، روح الله قربانی^۴

۱. خريج الدكتوراه في قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة الشهيد مدني بأذربيجان، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، تبريز، إيران.
۲. أستاذ في قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة الشهيد مدني بأذربيجان، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، تبريز، إيران.
۳. أستاذ في قسم اللغة العربية وآدابها في جامعة تربيت مدرس، كلية الآداب، طهران، إيران.
۴. مدرس في قسم الدراسات الإسلامية، جامعة فرهنجان، كلية الإلهيات، همدان، إيران.

تاریخ استلام البحث: ۱۴۰۲/۰۳/۲۰ تاریخ قبول البحث: ۱۴۰۲/۱۲/۱۴

الملخص

تمثل المهمة الأساسية لجميع الأنظمة التعليمية في إعداد عقل الطالب للمستقبل في سياق الثقافة. لهذا السبب، دخل الباحثون والمفكرون في مجال التعليم واعتبروا الاستثمار في الفكر البشري لتفعيل المنظورات التعليمية كواحدة من أكثر العمليات المركزية. لكن تحقيق هذه الرؤية يتطلب فهم العلاقة بين التعليم والثقافة وإدراج مكونات الثقافة في المناهج والمواد التعليمية واكتشاف هذه المكونات وإبرازها في عملية التدريس للطلاب. الهدف من هذا المقال هو إبراز المكونات الثقافية على أنها عمق محتوى منهج كتاب "عربي، زبان قرآن (۱)" في الصف العاشر في مجال العلوم الإنسانية بإيران مع نظيره، كتاب اللغة العربية "هياً للإبداع" بالصف العاشر الثانوي بمصر الذي يتم تقييمه من خلال المقياس الكمي للمكونات الثقافية. المحتوى الكامل للكتابين هو مجتمع إحصائي في هذا البحث. في البداية يتم تقديم البيانات في شكل جداول ورسوم بيانية، ثم يتم تحليلها وصفيًا - تحليليًا. بينت النتائج أن السياقات الإسلامية (۴۵%)، والاجتماعية (۶۷%) والدينية (۱۵%) في الكتب المدرسية المصرية والمجالات الإسلامية (۵۴%) والدينية (۱۴%) والإنتاج الثقافي (۷۰%) هي الأكثر شيوعاً في الكتب المدرسية الإيرانية، وهذه هي الجوانب الإسلامية والدينية التي بالرغم من اختلافها في عدد الاستخدامات معاً، على رأس المكونات الثقافية المستخدمة في الكتب المدرسية أعلاه.

الكلمات الرئيسية: التعليم، الثقافة، المكونات الثقافية، الكتاب العربي، إيران، مصر.